

AN ARD-CHÚIRT**[UIMHIR THAIFID. 2018/36 JR]****BETWEEN****DIARMAID Ó CADHLA****IARRATASÓIR****AND****AN TAIRE DLÍ, CIRT AND COMHIONANNAIS, ÉIRE AGUS AN TARD-AIGHNE, AGUS AN
STIÚRTHÓIR IONCHÚISEAMH POIBLÍ****FREAGRÓIRÍ****BREITHIÚNAS ón mBreitheamh Ní Raifeartaigh ar tugadh an 20ú Meitheamh, 2019****Cineál an Cháis**

1. Baineann an cás seo leis an gcaidreamh idir cearta na Gaeilge agus triail choiriúil achomair a sheoladh sa Chúirt Dúiche. Is é seo a leanas an phríomhcheist a ardaíodh: An bhfuil dualgas de chineál ar bith ar an Stát faoi Airteagal 8 den Bhunreacht maidir le Breitheamh Dúiche dátheangach a chur ar fáil i gcúinsí inar roghnaigh duine cúisithe an ceart bunreachtúil atá aige (agus atá seanbhunaithe anois) a fheidhmiú chun a thaobh den chás a chur i láthair i nGaeilge? Má tá, cad é méid nó scóip an dualgais sin; an bhfuil sé mar dhualgas, mar shampla, "iarrachtaí réasúnacha" a dhéanamh breitheamh dátheangach a chur ar fáil? Nó an dualgas é Breitheamh Dúiche dátheangach a chur ar fáil a mhéid atá sé praiticiúil ó thaobh réasúin de? Nó an dualgas níos iomláine é? D'fhéadfá an cheist a chur freisin maidir le cearta an duine chúisithe: an bhfuil ceart d'aon chineál aige nó aici chun Breitheamh Dúiche dátheangach a bheith sannta dó nó di, nó ar a laghad go ndéanfaidh an Stát iarrachtaí réasúnacha dó nó di ina leith sin, sna himthosca sin? Nó an é nach bhfuil ann de dhroim Artigeal 8 den Bhunreacht go bhfuil dualgas ar an Stát ateangaire a sholáthar and a íoc chun na codanna Gaeilge den chás a aistriú go Béarla?
2. Is é an t-athbhreithniú breithiúnach seo an cás is deireanaí i líne fhada cásanna ina ndéanann duine atá cúisithe i gcion coiriúil iarracht cearta i ndáil leis an nGaeilge a dhearbhu. Ní mór aghaidh a thabhairt ar an tsaincheist a ardaíodh i gcomhthéacs bailiúcháin tathagach údaráis, lena n-áirítear ráitis na Cúirte Uachtaraí i gcásanna ar nós *Ó Monacháin v. An Taoiseach* [1980-1998] TÉTS 1, [1986] ILRM 660; *MacCárthaigh v. Éire* [1999] 1 IR 186; *Ó Beoláin v. Fahy* [2001] 2 IR 279; agus *Ó Maicín v. Éire* [2014] 4 IR 477, a sheasann go diongbháilte leis an ngá atá le stádas na Gaeilge mar an chéad teanga oifigiúil a chur i bhfeidhm go praiticiúil. Ní bhaineann an phríomh-shaincheist a ardaíodh sa chás áirithe seo ach amháin le cás áirithe cúisí atá os comhair na Cúirte Dúiche i dtríail choiriúil agus níl sé i gceist go mbeadh aon raon níos leithne ag an mbreith ach sa chomhthéacs sonrach sin.
3. Is é mo chonclúid, ag féachaint do na húdaráis a phléitear thíos, ná go bhfuil dualgas ar an Stát iarrachtaí réasúnacha a dhéanamh chun Breitheamh Dúiche dátheangach a shannadh nó Breitheamh den sórt sin a shannadh a mhéid atá sé praiticiúil ó thaobh réasúin de. Tá na cúiseanna leis an gconclúid seo leagtha amach sa bhreithiúnas go mion. Cé gur rud nua é bonn bunreachtúil a shainaithint don dualgas seo, is cosúil go mbeidh iarmhairtí praiticiúla na conclúide seo an-teoranta, toisc gurb é cleachtas an Stáit breitheamh dátheangach a shannadh go minic sa líon an-bheag cásanna inar tháinig sé

chun cinn in imeacht na blianta. Níl sa bhreith seo ach conclúid go bhfuil dualgas bunreachtúil an Stáit mar bhuntaca leis an gcleachtas seo. Leis an gconclúid seo, ní thugtar le tuiscint go bhfuil aon chearta ná dualgais bhreise ann maidir le cineálacha eile trialach coiriúla, nó imeachtaí dlíthiúla, nó imeachtaí neamhdhlíthiúla de chineál ar bith, ná ní mholtar léi ar aon bhealach bunúsach go mbeadh tionchar aici ar roghnú nó ar shannadh breithiúna.

Roinnt tuairimí ginearálta faoin ngaol idir stádas bunreachtúil na Gaeilge agus an teanga mar atá sí sa saol iarbheár

4. Tá caidreamh aisteach casta ag Éirinn sa lá atá inniu ann leis an nGaeilge. Tá meonta éagsúla le fáil i measc mhuintir na hÉireann i leith na teanga, a fhéadtar a chur ar speictream leathan ó thacaíocht phaiseanta go neamhshuim go díspeagadh agus deargnaimhdeas. Ar an dóigh chéanna, féadtar leibhéil líofachta a chur ar speictream leathan freisin. Tá paistí beaga sa tír ina bhfuil an Ghaeilge mar theanga dhúchais na ndaoine agus ina leantar leis na páistí a thógáil leis an teanga sin; is ceantair Ghaeltachta iad na háiteanna seo. Tá céatadán beag suntasach daoine ann, cé nach 'cainteoirí dúchais' iad, a bhfuil Gaeilge líofa acu agus atá tiomanta go mór dí, agus is mian leo í a úsáid a oiread agus is féidir ina saol laethúil agus ina n-idirghníomhaíochtaí le húdaráis Stáit. Tá earnáil bhríomhar ann atá ag dul i méid sa chóras oideachais ina bhfuil scolaíocht á cur ar fáil trí mheán na Gaeilge (na Gaelscoileanna). Ar an láimh eile de, tá líon mór daoine sa tír atá báúil leis an teanga ar bhealach ginearálta, ach nach bhfuil mórán líofachta acu ná aon tiomantas chun í a labhairt ina saol laethúil. Tá go leor daoine ann freisin ar cuma leo má mhaireann an teanga nó mura maireann nó, i gcásanna áirithe, (cibé acu mar gheall ar an stádas éigeantach atá aici sa chóras oideachais nó, rud is dóichí ná sin, mar gheall ar chúiseanna níos casta) atá naimhdeach i ndáiríre i leith na teanga. Uaireanta taispeántar éadulaingt aisteach i leith an mhionlaigh Gaeilgeoirí sa tsochaí maidir lena gceart ó cheathrúna arb iondúil go mbíonn níos mó urraime acu do chearta mionlach.
5. Sin mar atá cúrsaí praiticiúil ó lá go lá - ach, tá an teoiric dhlíthiúil an-difriúil ar fad. Ar snámh ar leibhéal teibí os cionn na réaltachta socheolaíochta casta a luaitear thuas, tá tiomantas bunreachtúil na hÉireann don Ghaeilge. I mBunreacht na hÉireann, ainmnítear an Ghaeilge mar *an chéad* teanga oifigiúil; ní hamháin mar theanga amháin de dhá theanga oifigiúla, ach mar an chéad teanga oifigiúil. Thairis sin, ní féidir breathnú ar an seasamh oifigiúil seo atá ag an teanga mar iarsma uaillmhianach seanchaite den smaointeoireacht agus den chultúr a bhí ann sa bhliain 1937; mar ghlac Éire bearta gníomhacha le déanaí chun stádas na Gaeilge a ardú laistigh den Aontas Eorpach. An 13 Meitheamh, 2005, chomhaontaigh Comhairle Airí an Aontais Eorpaigh le hiarratas na hÉireann ar stádas oifigiúil oibre iomlán a dheonú don Ghaeilge agus le Rialachán ón gComhairle 1/1958 leasaíodh Rialachán (CE) 920/2005 ón gComhairle chun an Ghaeilge a áireamh mar theanga oifigiúil oibre de chuid an Aontais Eorpaigh. Is díol spéise é go n-áirítear sna haithrisí don Rialachán go raibh "béim" ag Éirinn ina hiarratas gurb í an Ghaeilge an chéad teanga oifigiúil in Éirinn. Is fiú a lua freisin go gceadaíonn Airteagal 8.3 den Bhunreacht féin reachtaíocht go sainráite a d'ainmneodh an Béarla nó an Ghaeilge mar theanga oifigiúil chun críche amháin nó níos mó. Ar ndóigh, d'fhéadfadh riarachán an

cheartais a bheith i gceist leis seo; d'fhéadfadh an tOireachtas an Béarla a roghnú, tráth ar bith, mar theanga oifigiúil oibre na gcúirteanna. Níor achtaíodh aon reachtaíocht den sórt sin riamh.

6. Tá an tiomantas ard-idé-eolaíoch seo don Ghaeilge sa Bhunreacht ar neamhréir ní hamháin le mothúcháin mheasctha mhuintir na hÉireann i leith na teanga sa tsochaí i gcoitinne, ach freisin le réaltacht phraiticiúil na Gaeilge laistigh den chóras dlí. Tá tiomantas an Stáit sách patuar i leith tacaíocht phraiticiúil agus acmhainní ar fáil chun tacú leis an teanga. Dá bhrí sin, mar shampla, bhí sé riachtanach go mbainfeadh úsáideoirí cúirte Gaeilge leas as dlíthíocht chun go ndéanfaí príomhfhoinsí dlí a aistriú, lena n-áirítear Achtanna an Oireachtais agus ionstraimí reachtúla (féach *Delap v. An tAire Dlí agus Cirt* [1980-1998] TÉTS 46, *Ó Beoláin v. Fahy* [2001] 2 IR 279, *Ó Murchú v. An Taoiseach & Eile* [2010] IESC 26 agus *Ó Cuinn v. An Taoiseach & Chuid Eile* [2018] IEHC 816). Is cóir a rá, áfach, dar liom, nuair a bhíonn an Stát ag plé le foinsí dlí a aistriú, go bhfostaíonn sé daoine ar an leibhéal tiomantais agus saineolais is airde maidir leis an teanga. Maidir le breithiúna agus an Ghaeilge, sa mhéid go bhfuil breithiúna ar fáil chun déileáil le cásanna sa Ghaeilge ó bunaíodh an Stát, is cosúil gur tharla sé toisc go raibh breithiúna aonair ann a raibh oideachas nó tógáil sa teanga acu agus go raibh siad sásta agus ábalta cásanna a éisteacht i nGaeilge mar gheall ar a gcúlra pearsanta féin. Is cosúil go bhfuil líon na mbreithiúna sin ag laghdú go seasta. Mar sin féin, tá sruth neamhoifigiúil dea-thola ann i measc chuid ar a laghad de na breithiúna a chinntíonn go n-éistean breithiúna a bhfuil Gaeilge acu cásanna, lena n-áirítear cásanna sna hUaschúirteanna, i nGaeilge ar bhonn réasúnta minic. Is fiú tuairim eile a thabhairt faoi deara, is é sin, go mbreathnaítear go minic ar dhlíthithe ar mian leo go n-éistfí a gcuid cásanna i nGaeilge mar dhaoine atá constaiceach nó mí-ionraic agus go bhfuil mórán daoine ag glacadh leis nach bhfuil na daoine seo ach ag iarraidh moill a chur ar an bpróis nó an saol a dhéanamh deacair d'údarais Stáit ar nós na seirbhísí ionchúisimh. Is minic a dhéantar trácht go labhraíonn an dlíthí Béarla agus dá bhrí sin nach gá go mbeadh an cás le héisteacht, nó le héisteacht i bpáirt, i nGaeilge. Measaim mar sin gur cóir a rá go bhfuil stádas na Gaeilge agus an chaoi a bhfuil sí laistigh den chóras dlí chomh lán contrárthachtaí agus atá na meonta i leith na teanga sa tsochaí i gcoitinne.
7. Is é an t-athbhreithniú breithiúnach seo an cás is deireanaí i líne fhada cásanna ina ndéanann duine atá cúisithe i gcion coiriúil iarracht cearta i ndáil leis an nGaeilge a dhearbhu. Cé gur dhéileáil na cúirteanna le go leor saincheistanna roimhe seo agus gur thug siad rialú ina leith, dúisíonn an cás áirithe seo saincheist atá sách nua. Is í an tsaincheist a aithníodh ag tús an bhreithiúnais seo. Chun an cheist a aithris arís, is í an cheist: Cá mhéad, más ann, atá oibleagáid bhunreachtúil ar an Stát faoi Airteagal 8 Breitheamh Dúiche dátheangach a sholáthar nuair a roghnaigh duine cúisithe a cheart bunreachtúil (atá seanbhunaithe anois) a fheidhmiú chun a thaobh d'imeachtaí dlíthiúla a chur i láthair i nGaeilge?

Argóint i leith ceart teanga, ní argóint i leith próis chuí

8. Tá sé tábhachtach a thabhairt faoi deara ón tús gur cuireadh cás an iarrthóra a bhí os mo chomhair i láthair go cruinn ar an mbonn go raibh aon dualgas nó ceart den sórt sin ag

éirí as Airteagal 8 den Bhunreacht; mar sin, ba cheart teanga í an tsaincheist a dúisíodh, ní ceart próise cuí faoi Airteagal 38. Bhí an tsoiléireacht sin cabhrach mar go mbíonn an dá shaincheist, ceart teanga agus ceart próise cuí, cumaiscthe uaireanta. Féadann saincheist na próise cuí i dtrial choiriúil teacht chun cinn maidir le húsáid na teanga a mhéid atá imní ann nach dtuigeann duine cúisithe teanga na trialach sách maith chun a bheith in ann páirt thuisceanach a ghlacadh sa triail. Sa chás seo, d'fhéadfadh an oiread sin dochair a bheith ann don chúisí go bhféadfadh ciontú neamhshábháilte agus iomrall ceartais a bheith mar thoradh air. Cás míchlúiteach den chineál sin i stair na hÉireann ba ea ceann Maolra Seoighe, a ciontaíodh i ndúnmharuithe Mhám Trasna, in 1882, i dtrial i dTeach Cúirte Shráid na Faiche a reáchtáladh go hiomlán sa Bhéarla, cé gur cainteoir dúchais Gaeilge é féin. Crochadh an tUasal Seoighe as na dúnmharuithe. Go gairid ina dhiaidh sin, tharraing cuid de na finnétithe a gcuid fianaise ina choinne siar. Bhain ceann de na héagóracha iomadúla sa chás le saincheist na teanga. Mar a dúirt Margaret Kelleher ina leabhar ar an ábhar: "For the accused and the witnesses, whether one spoke only Irish or had knowledge of English would prove to be of critical importance in interactions with police and with the legal and judicial systems, and for a number of men this would prove an issue of life or death. That Myles Joyce [Maolra Seoighe] was a monoglot Irish speaker who failed to receive the services of an interpreter and translator is one notorious feature of this legal case with reverberations that extend to the present day" (réamhrá i *The Maamtrasna Murders: Language, Life and Death in Nineteenth Century Ireland*, University College Dublin Press, 2018). Lean éagóir an cháis in imeacht na mblianta agus thug Uachtarán na hÉireann pardún do Maolra Seoighe in 2018. Is eiseamláir ghéar í seo den tslí ina bhféadfadh saincheist teanga a bheith ina saincheist próise cuí i dtrial choiriúil. Ach i dtrialacha coiriúla na hÉireann lenár linn, is dóchála go n-éireoidh saincheist próise cuí maidir le duine nár tógadh in Éirinn agus nach labhraíonn Gaeilge ná Béarla; tá sé seo amhlaidh toisc nach bhfuil aon Ghaeilgóir chainteoir Gaeilge, nó aon chainteoir Gaeilge geall leis, fágtha, nach labhraíonn Béarla freisin.

9. De mhalairt ar sin, tá fócas difriúil ar fad ag saincheist chirt teanga san fhoirm is bunúsaí; baineann sé le ceart duine a rogha teanga a úsáid, is cuma an dtuigeann nó nach dtuigeann an duine Béarla chomh maith le Gaeilge. Eascraíonn an ceart teanga seo as Airteagal 8 den Bhunreacht agus ní as Airteagal 38. Má ghlactar leis gurb é Airteagal 8 bunchloch na hargóna bunreachtúla sa chás áirithe seo, ní hamháin go mbogann sé an anailís ar leataobh ó argóint de chineál próise cuí ach tharais sin, léiríonn sé mar atá an cás seo éagsúil maidir leis an gcás i dtaca le teangacha eile nach Béarla iad, amhail teangacha nó canúintí ó Oirthir na hEorpa, ón Áis nó ón Aifric a bhíonn á gcloisteáil go coitianta i seomraí cúirte na hÉireann sa lá atá inniu ann. Uaireanta cloistear daoine a luann cosúlachtaí idir seasamh cainteoir Gaeilge agus, mar shampla, cainteoir Polannaise i gcúirteanna na hÉireann. Ainneoin sin, ní hionann, áfach an anailís dhlíthiúil ar shaincheistean a bhaineann le húsáid teangacha eile nach Béarla iad i dtrialacha agus an anailís a chaithfear a dhéanamh i gcás na Gaeilge. Is mar seo atá sé, go simplí, de bhua Airteagal 8 den Bhunreacht. Ní teangacha oifigiúla de chuid an Stáit iad an Pholainnis, an Liotuáinis, an Rómáinis nó an Mhandairínis, gan trácht ar theangacha atá ainmithe mar an "chéad teanga oifigiúil".

10. Tá an t-idirdhealú idir teanga mar ghné den phróis chúí agus ceart teanga san fhoirm is bunúsaí pléite i ndlínsí eile ina bhfuil an dátheangachas ann mar ghné sa tsochaí agus i riaradh an cheartais. Tá na sleachta seo a leanas ó dhá chás Cheanadacha ina gcuidiú chun an t-idirdhealú a shoiléiriú, agus caitheann siad solas ar na luachanna áirithe atá mar bhonn le ceart teanga:

“Language rights are not subsumed by the right to a fair trial. If the right of the accused to use his or her official language in court proceedings was limited because of language proficiency in the other official language, there would in effect be no language right... there is a natural relationship between the ability to express oneself and taking full advantage of the possibility of convincing the court of the merits of one’s case; [...] language rights are not meant to enforce minimum conditions under which a trial will be considered fair, or even to ensure the greatest efficiency of the defence. Language rights no doubt enhance the quality of the legal proceedings, but their source lies elsewhere”. (para 47, *Beaulac v The Queen* [1999] 1 S.C.R. 768)

“Language is so intimately related to the form and content of expression that there cannot be true freedom of expression by means of language if one is prohibited from using the language of one’s choice. Language is not merely a means or medium of expression; it colours the content and meaning of expression. It is, as the preamble of the Charter of the French Language itself indicates, a means by which a people may express its cultural identity. It is also the means by which the individual expresses his or her personal identity and sense of individuality.” (*Ford v Quebec (Attorney General)*, [1988] 2 S.C.R. 712)

Téarmaíocht

11. Sa bhreithiúnas seo i gcás ina n-úsáidim an téarma “cainteoir Gaeilge” bainim úsáid as chun cur síos a dhéanamh ar dhuine a thuigeann agus a labhraíonn an teanga go líofa. Is éard atá i gceist le cumarsáid, ar ndóigh, ná labhairt agus tuiscint, ach úsáidtear an frása nó an téarma “cainteoir Gaeilge” go ginearálta chun an pacáiste iomlán a chuimsíonn na gnéithe riachtanacha cumarsáide go léir a thuairisciú.
12. Chomh maith leis sin, cé gur féidir go bhféadfaidh go leor céimeanna líofachta a bheith ann i gcás teanga, pointe a pléadh go mion in *Ó Maicin v Éire* [2014] 4 IR 477, chun críocha reatha níl i gceist agam ach le breitheamh a bhfuil dóthain saineolais Gaeilge aige no aici le bheith in ann triail (nó codanna de thriail) a sheoladh sa teanga agus úsáidfídh mé an téarma “cainteoir Gaeilge” sa chiall sin amháin.
13. In Éirinn sa lá atá inniu ann, níl aon bhreitheamh ann a labhraíonn Gaeilge agus nach labhraíonn Béarla chomh maith. I ndáiríre, aon bhreitheamh a labhraíonn Gaeilge, beidh sé nó sí dátheangach i nGaeilge agus i mBéarla. Dá bhrí sin, déanfaidh mé tagairt den chuid is mó do na breithiúna sin mar “breithiúna dátheangacha” seachas mar “breithiúna a labhraíonn Gaeilge” toisc go gcuireann sé ar ár súile dúinn nach bhfuil na cainteoirí Béarla sa triail faoi aon mhíbhuntáiste toisc an breitheamh a bheith inniúil sa Ghaeilge mar go labhróidh an breitheamh Béarla ar aon nós.

14. Sa chás go n-úsáidim an téarma “cainteoir Béarla” sa bhreithiúnas seo, is é atá i gceist agam ná duine a labhraíonn agus a thuigeann an Béarla amháin ach nach labhraíonn agus nach dtuigeann an Ghaeilge.

Ba ghnáthchleachtas é go dtí seo Breitheamh Dúiche dátheangach a shannadh i gcásanna a bhíonn le héisteacht go hiomlán nó go páirteach i nGaeilge

15. Is léir ón bhfianaise atá os mo chomhair, mar a fheicfear thíos, i gcás inar roghnaigh duine a thaobh féin nó a thaobh féin den chás a chur i láthair i nGaeilge, go mba chleachtas coitianta é go dtí seo (cé nach raibh sé eisiach) ag an Stát Breitheamh Dúiche dátheangach a shannadh chun an cás a éisteacht. Maíonn an Stát nach bhfuil i gceist anseo ach cleachtas agus aighníonn sé nach bhfuil aon cheart nó dualgas bunreachtúil ann mar bhonn leis an gcleachtas. Maíonn an Stát gurb é uaspointe chearta bunreachtúla an chúisí an ceart ar ateangaire a fháil ar chostas an Stáit, a dhéanfaidh ateangaireacht a na codanna den chás a sheolann an cúisí trí mheán na Gaeilge.
16. Aighníonn an t-iarratasóir go ngineann Airteagal 8 den Bhunreacht ceart go ndéanfaí breitheamh dátheangach a cheapadh ionas go ndéileálfar ar dhóigh chomh cothrom céanna le cúisí a fheidhmíonn a cheart chun fianaise a thabhairt agus aighneachtaí a dhéanamh i nGaeilge agus a dhéantar leis an gcéile comhrac ar cainteoir Béarla é sna himeachtaí. Aighníonn sé go bhfuil sé faoi mí-bhuntaiste agus a chuid fianaise agus a chuid aighneachtaí á n-éisteacht ag breitheamh nach dtuigeann iad ina mbunleagan agus nach n-éistean iad ach trí mheán aistriúcháin, agus gurb ionann an míbhuntaiste sin agus cóireáil mhícothram atá ar neamhréir leis na rathaíochtaí atá in Artígeal 8 den Bhunreacht. Go hachomair, baineann an cás le cé acu atá nó nach bhfuil aon cheart ann *éisteacht agus tuiscint a fháil i nGaeilge ón Breitheamh Dúiche* atá ag triail an cháis seachas an ceart *chun cás a labhairt agus a chur i láthair i nGaeilge* (atá bunaithe go maith cheana féin). Aighníonn an t-iarratasóir go bhfuil an ceart deireanach sin gan an chéad cheart a bheith ann cosúil leis an méid a dúirt breitheamh amháin i gCeanada, gurb ionann é agus fuaim “the sound of one hand clapping”. Seo a leanas an t-athfhríotal iomlán: “If litigants are entitled to use either English or French in oral representations before the courts yet are not entitled to be understood except through an interpreter, their language rights are hollow indeed. Such a narrow interpretation of the right to use either English or French is illogical, akin to the sound of one hand clapping, and has been emphatically overruled by Beaulac [R. v. Beaulac (1999) 1 R.S.C. 768]” (breithiúnas Brown B. i R. v. Pooran (2011) A.B.P.C. 77).

Na Faoisimh a Lorg an tIarratasóir

17. Lorg an t-iarratasóir na faoisimh seo a leanas:

- i. Dearbhú go bhfuil dualgas bunreachtúil agus / nó dualgas de bhun alt 8 d'Acht na dTeangacha Oifigiúla 2003 ar gach freagróir breitheamh le Gaeilge a ainmniú chun críocha éisteacht an iarratasóra sa Chúirt Dúiche;
- ii. Dearbhú gur ghníomhaigh an Breitheamh léannta Olann Kelleher ón gCúirt Dúiche *ultra vires* nuair a dhiúltaigh sé na himeachtaí coiriúla a choimre a shannadh lena n-éisteacht do bhreitheamh le Gaeilge;

- iii. Ordú *mandamus* á ordú do na freagróirí breitheamh le Gaeilge a ainmniú chun críocha éisteacht an iarratasóra sa Chúirt Dúiche;
- iv. Ordú toirmisc a choisceann an ceathrú freagróir ainmnithe, a sheirbhísigh agus a ghníomhairí, ó aon chéimeanna a ghlacadh sna himeachtaí coiriúla achoimre sa Chúirt Dúiche go dtí go n-ainmneofar breitheamh le Gaeilge chun na himeachtaí a éisteacht i gcoinne an iarratasóra;
- v. Ordú toirmisc a choisceann an ceathrú freagróir ainmnithe, a sheirbhísigh agus a ghníomhairí, ó aon chéimeanna a ghlacadh sna himeachtaí coiriúla achoimre sa Chúirt Dúiche go dtí go mbeidh pléadail ciontach nó neamhchiontach taifeadta ag an iarratasóir;
- vi. Ordú *certiorari* ag neamhniú cinneadh an Bhreithimh léannta Olann Kelleher den 18ú Nollaig, 2017 inar dhiúltaigh sé iarraidh an iarratasóra go gcuirfí breitheamh le Gaeilge ar fáil ionas go bhféadfaidh sé a chosaint i gcoinne na nimeachtaí coiriúla achoimre a dhéanamh sa Chúirt Dúiche go hiomlán trí Ghaeilge, a theanga dhúchais, an teanga náisiúnta agus cead teanga oifigiúil an Stáit, gan mhíbhuntáiste agus ar bhonn cothrom leis an duine atá sásta an Béarla a úsáid i gcónaí;
- vii. Cosc lena gcoisctear an ceathrú freagróir ainmnithe, a sheirbhísigh agus a ghníomhairí, ó aon chéimeanna a ghlacadh sna himeachtaí coiriúla achoimre sa Chúirt Dúiche go dtí go n-éistfear na himeachtaí athbhreithnithe breithiúnacha sin agus go mbeidh breithiúnas tugtha;
- viii. Aon ordú eile den sórt sin de réir mar is gá;
- ix. Costais na n-imeachtaí seo.

An fhianaise atá os mo chomhair

Na Mionnscribhinní a mionnaíodh thar ceann an iarratasóra

- 18. Dhearbhaigh an t-iarratasóir gur rugadh agus gur tógadh é sa Rinn, paróiste laistigh de cheantar Gaeltachta na nDéise i gContae Phort Láirge. Dhearbhaigh sé gurb í an Ghaeilge a theanga dhúchais agus go ndéanann sé a ghnó chomh fada agus is féidir trí Ghaeilge. In 2017, cheistigh Gardaí i gCorcaigh é i ndáil le líomhaintí maidir le damáiste coiriúil agus ina dhiaidh sin fuair sé cúig thoghairm ina raibh cúisimh i dtaca le damáiste coiriúil. Scríobh an t-iarratasóir chuig cléireach cúirte na Cúirte Dúiche i gCorcaigh, ag féachaint le go nochtfaí doiciméid agus ag iarraidh go seolfaí a thriail i nGaeilge. Cuireadh an litir seo ar aghaidh chun í a chur ar aird an bhreithimh.
- 19. Tháinig an t-iarratasóir os comhair an Bhreithimh Dúiche Kelleher ar an 20 Samhain, 2017. Ní raibh ionadaíocht dhlíthiúil aige agus labhair sé leis an gcúirt i nGaeilge. Chuir sé in iúl don chúirt gur mhian leis go n-éistfí a chás i nGaeilge. De réir mhionnscribhinn an iarratasóra, d'fhreagair an breitheamh trína rá go raibh aithne aige ar an iarratasóir ó ócáid roimhe sin agus go raibh a fhios aige go bhféadfadh sé Béarla a labhairt agus a

thuiscint. Dúirt sé go raibh sé i gceist aige an éisteacht a sheoladh i mBéarla. Cuireadh na himeachtaí ar atráth go dtí 4 Nollaig, 2017.

20. An 4 Nollaig, 2017 tháinig an t-iarratasóir os comhair an Bhreithimh Dúiche Kelleher arís. Cuireadh ateangaire ar fáil dó. Labhair an t-iarratasóir i nGaeilge agus chuir sé in iúl don chúirt arís gur theastaigh uaidh go ndéanfaí a chás a éisteacht i nGaeilge agus d'iarr sé go mbeadh breitheamh a thuig an Ghaeilge ann chun é sin a éascú. Diúltaíodh don iarratas sin. D'iarr an t-iarratasóir ansin go ndéanfaí a chás a achomharc i bhfoirm cáis shonraithe chuig an Ard-Chúirt maidir lena cheart chun éisteacht a fháil i nGaeilge. Diúltaíodh don iarratas sin freisin. Dúirt an breitheamh cé go raibh ceart ag an iarratasóir a fhianaise féin a chur i láthair trí Ghaeilge agus finnétithe a chroscheistiú trí Ghaeilge, nach raibh ceart aige éisteacht a fháil i nGaeilge le breitheamh a raibh Gaeilge aige. Chuir an breitheamh na himeachtaí ar athló go dtí an 18 Nollaig, 2017, chun deis eile a thabhairt don iarratasóir machnamh a dhéanamh ar an dóigh ar mhian leis pléadail a dhéanamh. Chomhairligh sé freisin don iarratasóir comhairle dlí a fháil.
21. Ar 18 Nollaig, 2017, nuair a tháinig an cás aníos arís roimh an mBreitheamh Dúiche Kelleher, bhí foireann dhlíthiúil ag déanamh ionadaíochta don iarratasóir. Soláthraíodh ateangaire arís ar an dáta sin. Chuir abhcóide an iarratasóra a chuid aighneachtaí faoi bhráid an bhreithimh i nGaeilge. Dhearbhaigh an t-iarratasóir, toisc mar nach raibh an t-ateangaire in ann ateangaireacht a dhéanamh don iarratasóir agus don bhreitheamh ag an am céanna, gur athraigh abhcóide an iarratasóra go Béarla le linn na n-imeachtaí agus rinne sé a chuid aighneachtaí i mBéarla. Rinne an t-ateangaire a bhí i láthair ar an dáta atá i gceist mionnscribhinn a mhionnú freisin, mar a fheicfear thíos.
22. Lean an t-abhcóide don iarratasóir ag déanamh na n-aighneachtaí céanna a rinne sé roimhe sin. Thagair an breitheamh arís don chaoi ar chuala sé an t-iarratasóir ag labhairt Béarla ar ócáid roimhe sin agus dá bhrí sin go bhféadfadh sé an Béarla a thuiscint. Rinne sé pléadail 'neamhchiontach' a thaifeadadh ansin thar ceann an iarratasóra agus chuir sé na himeachtaí ar athló go dtí an 19ú Eanáir, 2018.
23. Bhí dhá chomhchosantóir tar éis a bheith cúisithe freisin sna heachtraí céanna. Bhí pléadálacha neamhchiontach taifeadta ag an mbeirt acu agus bhí siad sásta go ndéanfaí a gcuid trialacha a sheoladh i mBéarla. Ós rud é gur socraíodh a dtrialacha don dáta céanna le dáta an iarratasóra, ghlac sé leis gurb é rún an bhreithimh go n-éistfí na trí chás le chéile.
24. Rinne an tUasal Eoin Seoighe, aturnae a bhí ag gníomhú don iarratasóir, mionnscribhinn a mhionnú ina ndearna sé an seicheamh imeachtaí thuas a dhaingniú sa mhéid go raibh sé páirteach iontu. Rinne roinnt aturnaetha eile mionnscribhinní a mhionnú freisin thar ceann an iarratasóra mar a leanas.
25. Thug an tUasal Mac Aodháin, aturnae ó Ghaeltacht Dhún na nGall, a bhfuil cleachtadh breis agus 30 bliain aige, le fios gur mian le go leor dá chuid cliant an Ghaeilge a úsáid agus, nuair a roghnaíonn páirtithe Gaeilge a úsáid, gurbh é cleachtas na gcúirteanna cásanna a réachtáil os comhair breithimh le Gaeilge. Dúirt sé nár cuireadh iallach ar aon

cheann dá chuid cliant dul os comhair breithimh nach raibh Gaeilge aige sa Chúirt Dúiche, san Ard-Chúirt ná sa Chúirt Uachtarach. Nuair is gá, bheadh breitheamh le Gaeilge ag taisteal chun cás a éisteacht. Thug an tUasal Mac Aodháin samplaí de bhreithiúna a tháinig go Baile Átha Cliath chun cásanna a éisteacht i nGaeilge, lena n-áirítear an Breitheamh Uinseann Mac Gruairc (atá anois ar scor), an Breitheamh Seán Delap nach maireann, an Breitheamh Máire de Róiste nach maireann, agus an Breitheamh Liam Mac Meanamin nach maireann. Dúirt an tUasal Mac Aodháin freisin, ón taithí a bhí aige, go bhféadfadh ateangaireacht sa chúirt a bheith lochtach.

26. Dhearbhaigh an tUasal Seán Ó Ceanainn go raibh sé ag cleachtadh mar aturnae ar feadh 30 bliain i nGaeltacht Dhún na nGall agus go raibh sé ina chróinéir contae freisin. Dúirt sé, maidir leis na cliaint sin dá chuid ar mian leo go n-éistfí a gcásanna i nGaeilge, go ndéanann an Breitheamh Paul Kelly, a bhfuil dóthain saineolais aige ar an teanga, freastal orthu ina leith sin. Ina thaithí féin, d'fhéadfadh ateangairí sa chúirt a bheith lochtach ó am go ham agus mheas sé go bhfuil sé tábhachtach go mbeadh Gaeilge ag an mbreitheamh atá i gcennas chun a chinntiú go gceartaítear earráidí dá leithéid. Rinne sé tagairt freisin do cheann dá chásanna atá liostaithe faoi láthair os comhair na Cúirte Cuarda ina mbeidh a chliant ag tabhairt fianaise i nGaeilge agus beidh abhcóidí ag déanamh aighneachtaí i nGaeilge sa chúirt. Tá Gaeilge ag an mbreitheamh Cúirte Cuarda atá sannta dó.
27. Dhearbhaigh an tUasal Tomás Brabazon gur aturnae é a raibh taithí breis agus 20 bliain aige agus é bunaithe i mBaile Átha Cliath. Cé go raibh go leor cliant aige ar mian leo an Ghaeilge a úsáid sa chúirt, ní raibh air riamh dul os comhair breithimh sa Chúirt Uachtarach, san Ard-Chúirt ná sa Chúirt Dúiche nach raibh Gaeilge aige nó aici. Dúirt sé gurbh é cleachtas na Cúirte Dúiche i mBaile Átha Cliath go sannfaí breitheamh a labhraíonn Gaeilge de réir mar is gá. Bhí seisean den tuairim freisin go bhféadfadh ateangairí cúirte a bheith lochtach, agus go raibh gá le breitheamh le Gaeilge chun cúrsaí a choinneáil ar an mbóthar ceart.
28. Dhearbhaigh an tUasal Seán Ó Cearbhaill go raibh taithí breis agus 30 bliain aige mar aturnae. Tá cleachtas coiriúil mór aige i nGaillimh, a dhéileálann freisin le gnéithe den dlí sibhialta. Is mian le go leor dá chuid cliant a ngnó a dhéanamh trí Ghaeilge, go háirithe aon nithe cúirte. Rinne an Breitheamh Dúiche Mary Fahy, a raibh líofacht sa teanga aici, é sin a éascú. Ina thaithí laistigh de na cúirteanna coiriúla, d'fhéadfadh ateangaireacht ó Ghaeilge go Béarla a bheith lochtach ach bhí breitheamh a labhraíonn Gaeilge ina chuidiú i gcásanna dá leithéid.

Na Mionnscríbhinní a mionnaíodh thar ceann na bhfreagróirí

29. Rinne Dolores Gordon Uasal, ball foirne in oifig na cúirte i dTeach Cúirte Bhaile Locha Riach, Co. na Gaillimhe mionnscríbhinn a mhionnú ina ndúirt sí go n-úsáidtear ateangairí Gaeilge i gcásanna a sheoltar i nGaeilge uaireanta. Thug sí an sampla de chás a éisteadh ar an 3 Márta, 2016, inar baineadh úsáid as ateangaire Gaeilge toisc nár thuig an breitheamh an Ghaeilge.

30. Rinne an tUasal Seán Ó Luasa, an t-ateangaire a bhí fostaithe nuair a bhí an t-iarratasóir os comhair na Cúirte Dúiche ar an 18 Nollaig, 2017, mionnscribhinn a mhionnú. Baitsiléir Ealaíon é i nGaeilge agus Iodáilis agus tá Máistreacht i Staidéar an Aistriúcháin aige. Tá sé ina bhall de *Gael-Taca*, eagraíocht i gCorcaigh a chuireann an Ghaeilge chun cinn sa chathair. Mhínigh an tUasal Ó Luasa mar a bhí sé ag obair le *Access Translation Cork* ar an lá a bhí i gceist. Bhí ullmhaithe aige roimh an éisteacht ar an 18 Nollaig, 2017, lena n-áirítear aistriúchán roimh ré ar gach cúiseamh agus ar théarmaíocht dlí ar leith. Deir sé gur aontaigh an t-iarratasóir, abhcóide an iarratasóra agus an tUasal Ó Luasa, sula ndeachaigh siad isteach sa seomra cúirte, go ndéanfadh an t-abhcóide a chuid aighneachtaí i nGaeilge agus go gcuirfeadh an tUasal Ó Luasa ateangaireacht ar fáil. Sa chúirt, thosaigh sé trí sheasamh in aice le habhcóide an iarratasóra chun ateangaireacht a chur ar fáil, ach rinne an t-iarratasóir (a bhí, b'fhéidir, 5 mhéadar ar shiúl) gearán á rá nach raibh aon aistriúchán ann dó féin. Shocraigh an tUasal Ó Luasa ansin nach mbeadh sé ábalta an dá rud a dhéanamh ag an am céanna, agus chuaigh sé anonn go dtí an t-iarratasóir le tosú ar an aistriúchán. B'in é an uair a chinn an t-abhcóide, ar mhaithe le simplíocht, a chuid aighneachtaí a dhéanamh i mBéarla. Mhínigh an tUasal Ó Luasa, sa chás go bhfanfadh an t-iarratasóir ina thost, go bhféadfadh sé féin seasamh i lár an tseomra agus aistriúchán a dhéanamh os ard.
31. Rinne Mícheál Ó Cearúil mionnscribhinn shubstaintiúil a mhionnú. Is é an tUasal Ó Cearúil atá freagrach as rialacha cúirte a aistriú go Gaeilge ar son na Roinne Dlí agus Cirt agus Comhionannais. Is é is údar *Bhunreacht na hÉireann: Staidéar ar an téacs Gaeilge* (Coiste Uile-Pháirtí an Oireachtais ar an mBunreacht, 1999). Tá dochtúireacht sa Ghaeilge aige agus tá sé ina chomhrúnaí ar an gcoiste comhairleach ar théarmaíocht dlí na Gaeilge. Bhí sé ina aistritheoir i rannóg aistriúcháin Thithe an Oireachtais idir 1992-2003, go dtí gur aistrigh sé go dtí an Roinn Dlí agus Cirt agus Comhionannais. Áiríodh ar a chuid dualgas san Oireachtas ateangaireacht comhleanúnach, is é sin le rá, ateangaireacht ó Ghaeilge go Béarla ar óráidí agus díospóireachtaí airí, Teachtaí Dála agus Seanadóirí a labhair i nGaeilge, agus na hóráidí á dtabhairt nó nuair a bhí an díospóireacht ar siúl.
32. Thagair sé do chuid de na mionnscribhinní a mionnaíodh thar ceann an iarratasóra inar luadh go raibh sé de nós ag breithiúna go gcaithfidís teacht go Baile Átha Cliath nuair nach raibh aon bhreithiúna Cúirte Dúiche áitiúla ar fáil chun cásanna a éisteacht i nGaeilge. Dúirt sé nach bhfuil gá leis sin a thuilleadh mar gur éist an Breitheamh Victor Blake cásanna i nGaeilge i mBaile Átha Cliath le blianta fada agus go deimhin go bhfuil sé ina bhall den choiste comhairleach ar théarmaíocht dlí na Gaeilge.
33. Chuir an tUasal Ó Cearúil síos ar an difríocht idir aistriúchán comhuaineach agus aistriúchán comhleanúnach. Déantar cur síos ar an Ateangaireacht Comhleanúnach mar "*the process of interpreting after the speaker [...] has completed one or more ideas in the source language and then pauses while the interpreter transmits that information*" san iontráil faoi "Consecutive Interpretation" i *The Routledge Handbook for Interpreting* (H. Mikkelsen & R. Jourdenais, Londain agus Nua-Eabhrac, 2015, leathanach 96). Cuirtear an cineál seo ateangaireachta i gcomparáid le hAteangaireacht Chomhuaineach, a bhfuil cur síos air sa lámhleabhar céanna ar leathanach 80: "*in simultaneous mode, the interpreter*

sits in a booth with a clear view of the meeting and the speaker and listens to and simultaneously interprets the speech into a target language". Dúirt an tUasal Ó Cearúil gurbh é an t-aistriúchán comhleanúnach an modh aistriúcháin a úsáideadh sna cúirteanna ó tugadh breithiúnas Finnegan B. in 2002. Mhínigh sé gur féidir le gach duine sa chúirt an méid a deir ateangairí as a chéile a chloisteáil agus, má dhéanann siad botún, gur féidir é seo a cheartú láithreach.

34. Chuir an tUasal Ó Cearúil síos ar conas a ullmhaíonn ateangairí roimh ré i gcásanna áirithe, lena n-áirítear éisteachtaí cúirte.
35. Maidir le hateangaireacht i gcoitinne, thug an tUasal Ó Cearúil faoi deara cé gur léirigh Tuarascáil Sheirbhís Chúirteanna na hÉireann 2016 go raibh breis agus 8,000 iarratasóir ar sheirbhísí ateangaireachta go ginearálta, i gcás na Gaeilge go sonrach, go raibh 13 áirithint in 2013, 5 in 2016, agus 2 in 2018.
36. Maidir le deacracht faoi leith a bhí ann ar an 18ú Nollaig, 2017 sa chás reatha, áit a raibh an t-ateangaire ag iarraidh freastal ar dhá pháirtí ag an am céanna, dúirt sé go bhféadfaí é sin a réiteach trí bhreis agus ateangaire amháin a bheith ann.

Loighistic na hateangaireachta i dtrial dhátheangach

37. Sula ndéanfaidh mé scrúdú ar na saincheisteanna dlí, is mian liom dul i ngleic le hábhar praiticiúil. Ceann de na nithe a rith liom nuair a bhí mé ag scrúdú na n-údarás, agus ag breithniú na fianaise thuas, ná go bhfuil smaointe difriúla ag daoine maidir leis an gcaoi a bhfeidhmíonn próiseas aistrithe na fianaise agus na n-aighneachtaí ag leibhéal praiticiúil le linn trialach. Ba cheart aon phlé ar na saincheisteanna dlí a bheith daingnithe sna réaltachtaí praiticiúla maidir le conas a d'óibreodh an ateangaireacht ar an talamh. Go deimhin, tá an cheist seo luaite go sonrach i gcás le déanaí - *DPP v. Billings* [2019] IECA 149 - cas ina ndearna an Chúirt Achomhairc cur síos ar a toimhde tosaigh féin faoin dóigh ina ndearnadh an t-aistriúchán ag an triail agus go ndúirt sí ansin gur tharla sé go raibh sé an-éagsúil leis an méid a tharla go hiarbhrí. Dá réir sin, ceapaim gur chóir dom mo thuiscint féin a leagan amach ar an dóigh a rachadh cúrsaí ar aghaidh go praiticiúil dá ndéanfaí, agus nuair a dhéanfaí, triail dhátheangach a sheoladh os comhair breitheamh dhátheangach den Chúirt Dúiche.
38. Is é an chéad chéim den triail ná oscailt an cháis ag an ionchúiseamh agus glaoch finnétithe ionchúisimh. Lig dúinn glacadh leis go dtabharfaidh na finnétithe go léir a gcuid fianaise i mBéarla - glacaim leis nach mbeadh aon aistriúchán/ateangaireacht riachtanach agus an fhianaise phríomhúil á tabhairt mar go dtuigeann an cúisí agus a fhoireann dlí an Béarla agus dá bhrí sin go dtuigeann siad na ceisteanna Béarla a chuirfí ar an bhfinné agus na freagraí Béarla ón bhfinné araon. B'fhéidir go bhfuil mé mícheart agus gurbh é an cleachtas na ceisteanna agus na freagraí Béarla a aistriú go Gaeilge. B'fhéidir go bhféadfadh sé athrú ó chás go cas, ag brath ar an rud a theastaíonn ón duine cúisithe.
39. Maidir le croscheistiú na bhfinnétithe ionchúisimh thar ceann an chúisí, níor mhór gach ceist a chuirfeadh abhcóide ar an gcúisí i nGaeilge a aistriú go Béarla don fhinné, a d'fhreagródh ansin i mBéarla. Arís, ní dóigh liom go gcaithfí freagra an fhinné i mBéarla a

aistriú go Gaeilge toisc go dtuigeann an cúisí agus a fhoireann dlí an Béarla, ach d'fhéadfainn a bheith mícheart faoin méid sin.

40. Ag dul ar aghaidh chuig an bhfianaise chosanta (más ann), leanfadh sé ar aghaidh mar seo a leanas. *Má thugann* an cúisí fianaise, déanfaidh sé amhlaidh i nGaeilge. Chaithfí na ceisteanna agus na freagraí dá chuid fianaise príomha a aistriú go Béarla. Is éard a bheadh sa chroscheistiú ná ceisteanna a chuirtear i mBéarla agus a aistrítear go Gaeilge don fhinné; agus dhéanfaí na freagraí a thugtar i nGaeilge a aistriú go Béarla.
41. Sheolfadh gach taobh a gcuid aighneachtaí deiridh i mBéarla agus i nGaeilge faoi seach, agus an chuid Ghaeilge á haistriú go Béarla.
42. Ní fheicim aon chúis nach féidir an t-aistriúchán thuasluaite go léir ón nGaeilge go Béarla a dhéanamh os ard ar mhaithe le duine ar bith sa seomra cúirte nach labhraíonn Gaeilge. Is léir nár mhór an t-ateangaire a shuíomh ar dhóigh ina bhféadfadh gach duine é nó í a chloisteáil. Tá mearbhall áirithe orm faoin gcaoi a ndeachaigh cúrsaí ar aghaidh sa chás áirithe seo nuair a bhí sé sa Chúirt Dúiche, mar a rinne an t-ateangaire, an tUasal Ó Luasa, cur síos air. Dúirt sé gur iarr an t-iarratasóir aistriúchán ar aighneachtaí a abhcóide féin agus iad á ndéanamh. Cén fáth a mbeadh aistriúchán ar aighneachtaí a abhcóide féin ag teastáil ón gcúisí, nuair is é an cúisí an duine iarbhair a d'iarr go n-éistfí cuid den chás i nGaeilge agus dá réir sin ghlacfaí leis go labhraíonn sé an teanga? Nuair a chaintítear faoi "ceart chun ateangaire" a bheith ag an gcúisí, is é an bhrí a bhainfinn as an bhfrása sin gur gearrleagan é ar theideal a bheith aige chun go gceapfaí ateangaire a dhéanfaidh ateangaireacht ar an gcuid sin den chás atá i nGaeilge dóibh *siúd sa seomra cúirte nach labhraíonn ach Béarla*. Tá sé sin amhlaidh chun a éascú dó an cás a sheoladh i nGaeilge; ach i ndáiríre níorbh fhéidir go gciallaíonn sé go mbeadh an t-ateangaire in aice an chúisí nó ag soláthar seirbhís aistriúcháin dó. Ina ionad sin, is ann don tseirbhís *chun tairbhe an chúisí* sa chiall i leithne go gcuireann sé ar a chumas a chuid den chás a sheoladh i nGaeilge agus deis a thabhairt do na daoine eile sa seomra cúirte a bhfuil á rá aige a thuiscint.
43. Ina theannta sin, níl aon chúis phraiticiúil ann go bhfios domsa a chuirfeadh cosc ar an aistriúchán a bheith á dhéanamh *os ard* ar mhaithe le duine ar bith sa seomra cúirte nach dtuigeann an Ghaeilge. Chruthódh sé sin trédhearcacht sa phróis ionas go bhféadfadh na cainteoirí Gaeilge sa seomra cúirte, lena n-áirítear an breitheamh i gcás é a bheith dátheangach, breith ar aon earráidí nó miondifríochtaí teanga.
44. I dtriail ina bhfuil aistriúchán mar a thuairiscítear thuas agus breitheamh dátheangach, ní bheadh aon cheist ann go gcaithfí go míchothrom le daoine i dtaca leis an ionchúiseamh (cibé acu an bhfuiltear ag caint faoi fhinnéithe ionchúisimh nó dlíodóirí ionchúismh). Ar an gcéad dul síos, rachadh sé chun tairbhe dóibh go mbeadh aistriúchán acu chun an méid atá á rá ag an lucht cosanta (idir na dlíodóirí agus na cúisithe) a thuiscint. Thairis sin, toisc go mbeadh an breitheamh dátheangach, bheadh tuiscint dhíreach aige nó aici ar fhianaise agus aighneachtaí lucht an ionchúisimh i mBéarla. Tá an pointe "comhionannais" seo thar a bheith tábhachtach i dtaca le breithniú a dhéanamh ar bhreith na Cúirte Uachtaraí in *Ó Monacháin v. An Taoiseach* (1982) TÉTS 1; [1986] ILRM 660, a phléitear

go mion thíos, inar luadh imní faoi chomhionannas cóireála idir na páirtithe. Rud atá tábhachtach, má bhreithnítear an gaol (teanga) *idir na páirtithe agus an breitheamh*, is féidir a fheiceáil go héasca go bhfuil comhionannas (teanga) níos mó ann sa triail ina hiomláine nuair a bhíonn breitheamh dátheangach ann chomh maith le hateangaire, toisc go mbeidh tuiscint dhíreach ag an mbreitheamh ar fhianaise agus aighneachtaí gach páirtí (i nGaeilge agus i mBéarla faoi seach) gan aistriúchán. De mhalairt air sin, sa chás nach labhraíonn an breitheamh ach Béarla, éistean an breitheamh taobh amháin den chás (an taobh Béarla) go díreach i dteanga a thuigeann sé nó sí, agus an taobh eile (taobh na Gaeilge) trí aistriúchán.

45. Déanaim trácht deiridh amháin maidir le loighistic na próise. Baineann sé sin leis an gcás ina bhfuil comhchúisithe a labhraíonn Béarla, mar a tharlaíonn sa chás áirithe seo. Ní fheicim conas a dhéanann aon cheann de na nithe thuas dochar dóibh. Ní bheadh aon deacracht acu maidir leis an gcás ionchúisimh toisc go seolfá i mBéarla é; thuigfeadh siad fianaise Ghaeilge agus aighneachtaí Gaeilge an chúisí toisc go n-aistreofaí iad; agus go dtuigfeadh an breitheamh a gcuid fianaise féin (más ann) agus a gcuid aighneachtaí féin i mBéarla.

Caillte san Aistriúchán; na hiarmhairtí teangeolaíochta de thoradh aistriúchán a dhéanamh ó theanga amháin go teanga eile

46. Rud amháin is ea loighistic na hateangaireachta; rud eile atá i gceist leis na gnéithe teangeolaíochta. Beidh tuiscint ghéar ag aon duine a labhraíonn níos mó ná teanga amháin ar an difríocht idir teanga a thuiscint go díreach agus leagan den mhéid a bheidh ráite ag an duine a fháil trí aistriúchán. Go deimhin, aithnítear leis an bhfocal 'ateangaireacht' féin nach ionann baileach an próiseas agus coibhéis teangeolaíoch fótachóipe. Is mó is fíor an méid sin nuair a bhíonn duine ag déileáil le fianaise ó bhéal, mar a bhfuil cumarsáid neamhbhriathartha ar nós comharthaíocht choirp, mothúchán, luas agus tuin chainte an fhinné ríthábhachtach i dtaca le freagairt an chinnteora ar na focail a labhraíonn an finné a mhúnlú. Is ócáid shuntasach sa phróiseas cumarsáide é ateangaire gairmiúil neodrach, scoite, a shuíomh idir liopaí an fhinné agus cluasa an chinnteora. Bíonn saobhadh áirithe ann agus ní hamháin maidir leis na focail féin. Tar éis dom féin é sin a bhrath agus a fheiceáil i seomra na cúirte féin, feictear dom go bhfuil sé chomh soiléir sin gur at éigean is gá sainfhianaise chun é a chruthú, ach mar a tharlaíonn, thagair roinnt breithiúna sa Chúirt Uachtarach do shliocht ar leith in alt iris 1993 ina ndearna saineolaí achoimre cuiditheach ar an méid is féidir a chailliúint sa phróiseas aistrithe ó theanga amháin go teanga eile. In *MacCárthaigh v Éire* [1999] 1 IR 186, dúirt Ó hUrmholtaigh P.B.:

“Cinnte tá deacrachtaí ag baint le ateangaireacht - deacrachtaí a luaigh Michael Shulman san *Vanderbilt Law Review* (1993) vol. 46, p. 175 at 177 mar seo:-

“When a defendant testifies in a criminal case, his testimony is critically important to the jury's determination of his guilt or innocence. The first noticeable difficulty in the present system of Court interpretation is that non-English speaking defendants are not judged on their own words. The words attributed to the defendant are those of the interpreter. No matter how

accurate the interpretation is, the words are not the defendant's, nor is the style, syntax or the emotion. Furthermore, some words are culturally specific and, therefore, are incapable of being translated. Perfect interpretations do not exist, as no interpretation will convey precisely the same meaning as the original testimony. While juries should not attribute to the defendant the exact wording of the interpretation and the emotion expressed by the interpreter, they typically do just that . . . Given that juries often determine the defendant's guilt or innocence based on small nuances of language or slight variations in emotion, how can it be fair for the defendant to be judged on the words chosen and the emotion expressed by the interpreter?"

47. Is gá a chur in iúl ar ndóigh go ndeachaigh an Chúirt ar aghaidh, mar sin féin, in *MacCárthaigh v Éire* [1999] 1 IR 186, lena chinneadh nach raibh an ceart ag an gcúisí ar ghiúiré a labhraíonn Gaeilge in ainneoin na ngnéithe thuasluaite den próiseas aistriúcháin; thángthas ar an gconclúid sin mar gheall ar an riachtanas bunreachtúil iomaíoch go mbeadh giúiré ionadaíoch ann. Mar a dúirt Ó hUrmholtaigh P.B. ar na pointí a rinne Shulman: "Tá sé sin fíor go leor, ach caithfear a rá, in Éireann faoi láthair, nach bhfuil réiteach níos fearr ann."
48. In *Ó Maicin v. Éire* [2014] 4 IR 477, thagair Hardiman B., le linn dó a bhreithiúnas easaontach a thabhairt, don sliocht céanna as alt Shulman agus dúirt sé: -

"Bhain an t-airteagal sin le daoine a labhair teangacha eachtrannacha. Caithfidh sé go deimhin go mbaineann a léargais a *fortiori* le cosantóir ar mian leis teanga náisiúnta agus príomhtheanga oifigiúil an Stáit féin a úsáid."

Sa chás céanna, thagair Clarke B. (mar a bhí an tráth sin) don sliocht as alt Shulman ach thagair sé don toradh deiridh in *MacCárthaigh v Éire* [1999] 1 IR 186, agus ansin chuir sé an méid seo a leanas leis:

"D'fhéadfadh údar a bheith le cáineadh chaighdeán an aistriúcháin, corruair. Ní féidir baol aistriúcháin mhícheart a chur as an áireamh. Ach ar an dóigh chéanna, tá an baol go mbainfeadh a lán de na daoine siúd ag a bhfuil cumas réasúnta sa Ghaeilge ach nach labhraíonn an Ghaeilge mar a máthairtheanga míbhrí as fianaise ar bith, chomh suntasach céanna. Is cosúil go bhfuil a lán daoine ann a cheapann go bhfuil an cumas acu gnáthchomhrá a bheith acu i nGaeilge agus nach mbeadh, mar shampla, mórán deacrachta acu an nuacht a leanúint i nGaeilge ach, in ainneoin sin, nach mbeadh an muinín iomlán acu go mbeadh siad ábalta an baol go mbainfeadh siad míbhrí as fianaise nó aighneachtaí a sheachaint."

I ndeireadh na dála, tháinig Clarke B. ar an gconclúid gur mó tábhacht a ghabhann leis an riachtanas bunreachtúil go mbeadh giúiré ionadaíoch ann ná an míbhuntáiste a bhí ar an gcúisí i leith a chuid fianaise a bheith á haistriú don ghiúiré. Ghlac na breithiúna sin leis, dá réir sin, gur féidir rud éigin a chailleadh san aistriúchán; ach ba í an cheist ba mhó an raibh aon rogha eile ann a bhí inghlactha go bunreachtúil mar mhalairt ar an easnamh sin

i bhfianaise an riachtanais le giúiré ionadaíoch a bheith ann. Ní raibh - ach is saincheist dhlíthiúil í sin, agus ní ceann teanga, a bhfuil mé ag díriú uirthi faoi láthair.

49. Tugaim faoi deara freisin an fhianaise sna himeachtaí atá ann faoi láthair ó roinnt aturnaetha a bhfuil an-taithí acu agus a dhearbhaigh gurbh é a dtaithí ar aistriúchán ón nGaeilge sa chúirt in imeacht na mblianta ná go raibh an t-aistriúchán sách lochtach go minic. Leagadh an fhianaise sin amach níos luaithe sa bhreithiúnas. Dúirt gach duine acu gur chuidiú mór é breitheamh ceannais a labhair an teanga agus a bhí in ann gníomhú mar cheartaitheoir. Rinne MacMenamin B. in *Ó Maicin v. Éire* [2014] 4 IR 477 tagairt don phointe sin i gcomhthéacs na trialach giúiré nuair a dúirt sé:

“Ar ndóigh, tá ról lárnach ag an mbreitheamh i dtrial ar bith os comhair giúiré; ní mór dó nó di a bheith freagrach as riarachán iomchuí na trialach; agus rialú a dhéanamh maidir leis na cúrsaí conspóideacha go léir a eascraíonn le linn na trialach féin. Má tá an breitheamh sa chás dátheangach, nó cumasach go leor sa Ghaeilge ar a laghad chun oibriú gan cúnamh ateangaire, ní mór go laghdódh sé sin imní ar bith atá ag an achomharcóir maidir le cailíocht aistriúcháin nó ateangaireachta. Siocair go mbeidh an breitheamh ábalta an fhianaise a thuiscint sa dá theanga oifigiúla d’fhéadfadh sé go gcuideodh sé sin lena chinntiú go dtabharfar aghaidh ar dheacrachtaí aistriúcháin ar bith láithreach, ionas nach mbeidh an giúiré faoi mhíthuiscint ar bith i miondifríocht nó ciall ar bith san fhianaise. Maidir leis an ngné sin, dá bhrí sin, déantar cearta teanga an achomharcóra a chosaint agus a sheasamh níos mó ná a rinneadh i *MacCárthaigh v. Éire* [1999] 1 I.R. 186 go deimhin. Ina theannta sin, d’fhéadfaí a rá go neartaíonn an t-ordú ceart an achomharcóra chun trialach cóire faoi Airteagal 38 den Bhunreacht.”

50. Bhí na habhcóidí a bhí os mo chomhair sna himeachtaí i mbun argóna i dtaobh ar míbhuntáiste agus/nó míbhuntáiste is féidir a leigheas é go ndéanfaí focail duine a aistriú le linn trialach. Ceapaim go bhféadfadh sé a bheith úsáideach idirdhealú a dhéanamh idir na saincheistean teanga agus na saincheistean dlíthiúla. Mar a dúirt mé, dealraíonn sé domsa go bhfuil sé soiléir gurbh é an chaoi is fearr is féidir ó thaobh teanga de, go dtuigfí focail duine go díreach gan a bheith ag brath ar ateangaire agus gur dara rogha é an t-aistriúchán i gcónaí. Ní hí an cheist dlí atá os mo chomhair an bhfuil cur chuige amháin níos fearr ná an cur chuige eile ó thaobh teanga de, áfach, (toisc go bhfuil sé chomh soiléir sin gur fearr gan aon aistriúchán a bheith ann ná go mbeadh); is í an cheist dhlíthiúil an bhfuil an dara rogha is fearr sách maith chun cibé cearta bunreachtúla agus dualgais bhunreachtúla a eascraíonn faoi Airteagal 8 a shásamh. Is í seo an áit a n-aistrítear an cheist as réimse na teangeolaíochta agus isteach i réimse na hanailíse bunreachtúla. An bhfuil Airteagal 8 den Bhunreacht á chomhlíonadh go dóthanach trí aistriúchán a sholáthar nuair a bhaineann cúisí úsáid as an nGaeilge i dtrial choiriúil? Nó an bhfuil oibleagáid ar an Stát dul níos faide agus a dhícheall a dhéanamh Breitheamh Dúiche dátheangach a chur ar fáil don triail más féidir? Téim chuig na foinsí faisnéise dlí iomchuí chun na freagraí ar na ceistean sin a chuardach.

Stádas na Gaeilge faoin mBunreacht

51. Foráiltear le hAirteagal 8 de Bhunreacht na hÉireann mar a leanas:

- 1 Ós í an Ghaeilge an teanga náisiúnta is í an phríomhtheanga oifigiúil í.
- 2 Glactar leis an Sacs-Bhéarla mar theanga oifigiúil eile.
- 3 Ach féadfar socrú a dhéanamh le dlí d'fhonn ceachtar den dá theanga sin a bheith ina haonteanga le haghaidh aon ghnó nó gnóthaí oifigiúla ar fud an Stáit ar fad nó in aon chuid de.

Is féidir a thabhairt faoi deara nach bhfuil aon fhoráil déanta de réir an dlí chun ceachtar den dá theanga a úsáid go heisiach chun aon chríocha oifigiúla ar leith in aon chuid den Stát in ainneoin na bhforálacha cumasaithe in Airteagal 8.3; mar shampla, ní raibh aon reachtaíocht riamh ann lena bhforáiltear gurb é an Béarla an teanga oifigiúil le haghaidh riaradh an cheartais. Ar an leibhéal is airde de dhlí na hÉireann, mar sin, is í an Ghaeilge an chéad teanga oifigiúil i riaradh an cheartais.

52. Bhí foráil chomhchosúil freisin i mBunreacht 1922 cé go raibh sé beagán difriúil ón Airteagal 8 atá ann faoi láthair. Foráladh mar seo a leanas le hAirteagal 4 de Bhunreacht Shaorstát Éireann:

“Sí an Ghaedhilg teanga Náisiúnta Shaorstáit Éireann, ach có-aithneofar an Béarla mar theanga oifigiúil. Ní choiscfidh éinní san Airtíogal so ar an Oireachtas forálacha speisialta do dhéanamh do cheanntair no do líomatáistí ná fuil ach teanga amháin i ngnáth-úsáid ionta.”

53. In *O’Foghludha v. McClean* [1934] IR 469, Kennedy P.B., ag labhairt dó faoin bhforáil thuas i mBunreacht Shaorstát Éireann, dhearbhaigh sé i dtéarmaí láidre seasamh na Gaeilge sa scéim bhunreachtúil (ar leathanach 483):

“The declaration by the Constitution that the National language of the Saorstát is the Irish language does not mean that the Irish language is, or was at that historical moment, universally spoken by the people of the Saorstát, which would be untrue in fact, but it did mean that it is the historic distinctive speech of the Irish people, that it is to rank as such in the nation, and, by implication, *that the State is bound to do everything within its sphere of action (as for instance in State-provided education) to establish and maintain it in its status as the National language and to recognise it for all official purposes as the National language*. There is no doubt in my mind but that the term "National" in the Article is wider than, but includes, "official," in which respect only the English language is accorded constitutional equality. None of the organs of the State, legislative, executive or judicial, may derogate from *the pre-eminent status of the Irish language as the National language of the State* without offending against the constitutional provisions of Art. 4.” (cló iodálach curtha leis mar bhéim)

54. Tugaim faoi deara go háirithe a bhfuil ráite aige faoi go bhfuil an Stát “bound to do everything within its sphere of action” chun an Ghaeilge a shuíomh agus a chothabháil ina stádas mar an teanga náisiúnta agus í a aithint chun gach críche oifigiúla mar an teanga

Náisiúnta. Tugann sé sin le tuiscint go gcuimsíonn Airteagal 8 dualgais de chineál gníomhach, praiticiúil agus gur mó é ná glanbholscaireacht nó ómós do shuíomh stairiúil na teanga.

55. Ag bogadh ar aghaidh go dtí cásdlí áirithe iar-1937, dúirt Hardiman B. in *Ó Beoláin v. Fahy* [2001] 2 IR 279:

“Is í mo thuairimse nach féidir an Ghaeilge arb í an teanga náisiúnta í agus, san am céanna arb í príomhtheanga oifigiúil an Stáit í, a eisiamh (ar a laghad in éagmais dlí den chineál a shamhlaítear le hAirteagal 8.3) ó aon chuid de dhioscúrsa poiblí an náisiúin nó ó aon ghnó oifigiúil de chuid an Stáit nó de chuid aon cheann dá bhaill. Ná ní féidir caitheamh léi sna comhthéacsanna seo ar shlí ar bith nach bhfuil chomh fabhrach leis an tslí a gcaitear leis an dara teanga oifigiúil. Ná ní féidir iad siúd atá inniúil agus ar mian leo í a úsáid chun iad féin a chur in iúl nó chun cumarsáide, a chosc nó a fhágáil faoi mhíbhuntáiste agus iad á dhéanamh sin in aon chomhthéacs náisiúnta nó oifigiúil.”

56. In *Ó Maicin v. Éire* [2014] 4 IR 477, atá pléite níos mine fós thíos, dúirt Ó Néill B.:

“Rinneadh a lán breithnithe bhreithiúnaigh ar mhéid an dualgais nó na hoibleagáide atá forchurtha ar an Stát maidir leis an nGaeilge agus cearta comhfhreagracha na saoránach ar mian leo an Ghaeilge a úsáid. Is iad breithiúnais bhreithiúnacha Kennedy P.B. in *O’Foghludha v. McClean* [1934] I.R. 469, agus Hardiman B. in *Ó Beoláin v. Fahy* [2001] 2 I.R. 279 na príomhbhreithiúnais maidir leis sin. Sa chéad cheann de na cásanna sin, cuirtear síos sa sliocht seo a leanas ó bhreithiúnas Kennedy P.B. i gcaint bhéal-láidir, ar mhéid na hoibleagáide nó an dualgais atá ar an Stát... [Luaigh sé an sliocht atá leagtha amach thuas agus dúirt sé:] [339] Ba cheart a thabhairt faoi deara go bhfuil staid phríomhachta na Gaeilge, más rud ar bith, treisithe sa teanga a úsáidtear in Airteagal 8 de Bhunreacht na hÉireann sa chás go gcuirtear síos ar theanga na Gaeilge, ní hamháin mar theanga “náisiúnta” an Stáit ach mar “phríomhtheanga” an Stáit, ach in airteagal 4 de Bhunreacht Shaorstát na hÉireann, ní thugtar an t-ainmniúchán breise sin di mar an “bpríomhtheanga”. [340] Dá réir sin, is féidir a rá go bhfuil athrá á dhéanamh ar fhórsa riachtanach oibleagáid an Stáit a chuireann Kennedy P.B. síos air mar a bheith ag teacht as airteagal 4 de Bhunreacht Shaorstát na hÉireann agus béim bhreise air sa teanga a úsáidtear i mBunreacht na hÉireann.”

57. Leagann ráitis bhreithiúnacha dá leithéid maidir le seasamh na Gaeilge sa Bhunreacht béim ar a thábhachtaí atá sé déileáil leis an teanga le meas agus ar a chinntiú nach ndéantar iad siúd ar mian leo an teanga a úsáid i ndéileálacha oifigiúla leis an Stát a chur faoi mhíbhuntáiste. Tugann siad le fios freisin go bhfuil sé gceist le hAirteagal 8 go mbeadh ról gníomhach seachas ról géilliúil ag an Stát maidir leis an teanga. Ar ndóigh, ní léirítear comhrianta beachta an ról ghníomhaigh, agus dúisíonn an cás reatha an cheist maidir leis an ngníomhaíocht bheacht (más ann) a cheanglaítear ar an Stát i gcomhthéacs áirithe trialach coiriúla achoimre Cúirte Dúiche.

Acht na dTeangacha Oifigiúla, 2003

58. Foráiltear le hAlt 8 d'Acht na dTeangacha Oifigiúla, 2003 mar a leanas:

- (1) Féadfaidh duine ceachtar de na teangacha oifigiúla a úsáid in aon chúirt nó in aon phléadáil in aon chúirt nó in aon doiciméad a eiseofar ó aon chúirt.
- (2) Tá dualgas ar gach cúirt, in aon imeachtaí os a comhair, a chinntiú go bhféadfaidh aon duine a bheidh ag láithriú inti nó a bheidh ag tabhairt fianaise os a comhair éisteacht a fháil sa teanga oifigiúil is rogha leis nó léi, agus nach mbeidh an duine, trí éisteacht a fháil amhlaidh, faoi mhíbhuntáiste toisc nach bhfaigheann sé nó sí éisteacht sa teanga oifigiúil eile.
- (3) D'fhonn a chinntiú nach mbeidh aon duine faoi mhíbhuntáiste mar a dúradh, féadfaidh an chúirt a chur faoi deara cibé saoráidí is dóigh léi is cuí a chur ar fáil chun ateangaireacht chomhuaineach nó chomhleanúnach ó theanga oifigiúil amháin go dtí an teanga oifigiúil eile a dhéanamh ar imeachtaí.
- (4) I gcás inar páirtí in imeachtaí sibhialta os comhair cúirte an Stát nó comhlacht poiblí—
  - (a) Déanfaidh an Stát, nó an comhlacht poiblí, an teanga oifigiúil a bheidh roghnaithe ag an bpáirtí eile a úsáid sna himeachtaí, agus
  - (b) Más rud é gur páirtí sna himeachtaí beirt duine nó níos mó (seachas an Stát nó comhlacht poiblí) agus nach ndéanfaidh siad an teanga oifigiúil a bheidh le húsáid sna himeachtaí a roghnú nó a chomhaontú, déanfaidh an Stát nó, de réir mar is cuí, an comhlacht poiblí, cibé teanga oifigiúil is dealraitheach dó a bheith réasúnach, ag féachaint do na himthosca, a úsáid sna himeachtaí.
- (5) D' D'ainneoin aon fhorála eile den alt seo, ní chuirfear iallach ar dhuine fianaise a thabhairt i dteanga oifigiúil ar leith in aon imeachtaí.
- (6) Nuair a bheidh teanga oifigiúil ar leith á roghnú ag duine lena húsáid in aon imeachtaí os comhair cúirte, ní churfidh an chúirt nó comhlacht poiblí aon cheataí nó caiteachas breise air nó uirthi thar mar a thabhófaí dá roghnódh sé nó sí an teanga oifigiúil eile a úsáid.

59. D'aighnigh abhcóide thar ceann an Stáit sna himeachtaí a bhí os mo chomhair go ndearna Acht 2003 na hoibleagáidí agus na cearta bunreachtúla uile a eascraíonn as Airteagal 8 a chuimsiú sa reachtaíocht. Aighníodh go háirithe go raibh sé soiléir gur mheas an tOireachtas go bhféadfaí aon 'mhíbhuntáiste' a bhainfeadh do dhuine a bhí ag iarraidh a thaobh féin de chás cúirte a sheoladh trí Ghaeilge a 'leigheas' trí phróiseas na hateangaireachta/an aistriúcháin. Is cinnte gur fíor go bhfuil an chuma ar an scéal go ndealraíonn sé ón reachtaíocht gur bealach leordhóthanach é an t-aistriúchán chun ceart duine chun a chuid nó a cuid den chás a sheoladh i nGaeilge a chosaint. Cé go gcaithfear an reachtaíocht a léirmhíniú i gcomhréir leis an mBunreacht, áfach, ní fíor a mhalairt; ní dhealraítear dom go bhfuil sé cuí an Bunreacht (an dlí níos airde) a léirmhíniú faoi threoir reachtaíochta. Féadfaidh sé go dtiocfaidh mé chuig an gconclúid chéanna leis an

Oireachtas mar thoradh ar anailís a dhéanamh ar na húdaráis i dtaobh Airteagal 8 ach ní dóigh liom gur féidir an próiseas a chiorrú trí ghlacadh leis go simplí go raibh an ceart ag an Oireachtas agus go bhfuil raon na n-oibleagáidí bunreachtúla agus na gceart bunreachtúil ar aon fhorleithhead lena bhfuil leagtha amach sa reachtaíocht. Go deimhin, mar a thug abhcóide thar ceann an iarratasóra le fios, ní théann Airteagal 8 d'Acht 2003 chomh fada leis an mBunreacht ar dhóigh amháin ar a laghad; in *Stát (MacFhearraigh) v. MacGamhnia* [1980- 1998] TÉTS 29, dearbhaíodh go raibh feidhm ag na cearta a aithníodh in imeachtaí os comhair an Bhinse Achomhairc Fostaíochta, ach go bhfuil Alt 8 d'Acht 2003 teoranta d'imeachtaí cúirte. Léiríonn sé sin an baol a ghabhann le glacadh leis gur gá go gcuimsíonn an reachtaíocht na hoibleagáidí agus na cearta go léir a eascraíonn faoi Airteagal 8.

60. Ar mhaithe le soiléireacht, áfach, ba chóir dom a rá nach dtugann Acht 2003 aon cheart reachtach i mo thuairim maidir le breitheamh dátheangach a shannadh agus dá réir sin go n-eascraíonn an tsaincheist atá os mo chomhair go daingean i dtéarmaí cirt bhunreachtúil nó dualgais bhunreachtúil.

Prionsabail dhlíthiúla maidir le húsáid na Gaeilge a cuireadh thar amhras roimhe seo le breitheanna na gcúirteanna

61. Téim anois i mbun scrúdú a dhéanamh ar na húdaráis maidir leis na cearta bunreachtúla agus na dualgais bhunreachtúla a eascraíonn as Airteagal 8 de Bhunreacht na hÉireann maidir leis an nGaeilge i gcásanna cúirte. Tá prionsabail áirithe bunaithe go soiléir. Áirítear orthu siúd na nithe seo a leanas:

- (i) Tá duine i dteideal a chuid nó a cuid féin de chás cúirte a chur ar aghaidh i nGaeilge, cibé acu a fhianaise féin nó a fianaise féin, nó a dhlíodóir nó a dlíodóir a chroscheistiú finnétithe, nó aighneachtaí thar a cheann nó thar a ceann ag dlíodóir. Rinne an Ard-Chúirt (Ó hAnluain B.) é sin a leagan amach i dtéarmaí soiléire in *Stát (MacFhearraigh) v. Gamhnia* [1980-1998] TÉTS 29.
- (ii) Ní bhaineann sé le hábhar cé acu a labhraíonn agus a thuigeann an duine Béarla. Tá sé sin amhlaidh toisc gur ceart teanga é an ceart a dhíorthaíonn ó Airteagal 8 den Bhunreacht agus nach ceart próise cuí é a dhíorthaíonn ó Airteagal 38. Rinne Ó hAnluain B. é sin a shoiléiriú freisin in *Stát (MacFhearraigh) v. Gamhnia* [1980-1998] TÉTS 29. Is ábhar iontais é, b'fhéidir, a fheiceáil a mhéid a dhírigh an Breitheamh Dúiche sna himeachtaí reatha ar an bhfíric gur labhair an t-iarratasóir Béarla, ag féachaint don fhad ama atá ann ó bunaíodh sa dlí nach mbaineann an líofacht atá an duine chúisithe sa Bhéarla leis an ábhar. D'fhaomh an Chúirt Uachtarach an prionsabal freisin in *Ó Beoláin v. Fahy* [2001] 2 IR 279.
- (iii) Tá duine i dteideal go ndéanfaí doiciméid áirithe is iomchuí maidir leis an ionchúiseamh ina aghaidh a aistriú go Gaeilge (*Ó Beoláin v. Fahy* [2001] 2 IR 279). In *Ó Beoláin* féin, mar shampla, dhearbhaigh an Chúirt Uachtarach go raibh an t-iarratasóir i dteideal go ndéanfaí aistriúchán ar Achtanna áirithe um Thrácht ar Bhóithre agus ar Rialacha na Cúirte Dúiche 1997 i gcúinsí ina raibh sé lena thriail i gcionta tráchta bóthair sa Chúirt Dúiche.

- (iv) Níl duine (ar a laghad faoi láthair) i dteideal giúiré a thuigean an Ghaeilge i gcás coiriúil atá le triail le giúiré. Tá sé sin amhlaidh toisc go bhfuil riachtanas bunreachtúil iomaíoch ann go mbeidh an giúiré ionadaíoch. Ní féidir an ionadaíocht sin a chinntiú i bhfianaise na faisnéise reatha faoi líon na gcainteoirí Gaeilge sa daonra, óna dtarraingeofaí an giúiré. Socraíodh é sin in *MacCárthaigh v. Éire* [1999] 1 IR 186, agus deimhníodh é (maidir le triail a raibh naisc i bhfad níos gaire aige le ceantar Gaeltachta) in *Ó Maicin v. Éire* [2014] 4 IR 477.
- (v) I dtrial ghiúiré, áit a mbeidh ateangaireacht/aistriúchán ann, is leor an ateangaireacht sin a bheith comhleanúnach seachas comhuaineach (*MacCárthaigh v. Aire Dlí agus Cirt* [2002] 4 IR 8). Mar sin féin, mar atá feicthe againn, tugann Acht 2003 solúbthacht do chúirt maidir leis an tsaincheist áirithe sin (alt 8(3) d'Acht na dTeangacha Oifigiúla, 2003).

Breith na Cúirte Uachtaraí in *Ó Monacháin v. An Taoiseach* : an bhfuil breith tugtha cheana féin maidir leis an tsaincheist sa chás seo?

62. Níor dhéileáil aon cheann de na cásanna dá dtagraítear san alt roimhe seo go díreach leis an gceist a thagann os mo chomhair. Mar sin féin, tá cás amháin ann a bhféadfaí a argóint ina leith go ndéanann sé amhlaidh agus dá réir sin gur gá é a scrúdú go mion. Is é sin *Ó Monacháin v. An Taoiseach* [1980-1998] TÉTS 1; [1986] ILMR 660, 16 Iúil 1982. Ar dhearcadh amháin ar an gcás, tá breith tugtha aici cheana féin ar an tsaincheist a dhúisítear sa chás áirithe seo ar dhóigh atá dochrach don iarratasóir. Ar dhearcadh eile, tá an cheist fágtha ar oscailt aici. Is gá, dá bhrí sin, staidéar cúramach a dhéanamh ar na breithiúnais in *Ó Monacháin* chun a fháil amach cad é go baileach an bhreith a thug nó nár thug an Chúirt Uachtarach sa chás sin. Tá an-aird á tabhairt agam ar an gcás toisc go mbeinn, ar ndóigh, faoi cheangal iomlán ag tuairimí na Cúirte Uachtaraí dá mba rud é go raibh breith tugtha cheana féin maidir leis an bpointe a thagann os mo chomhair sna himeachtaí reatha.

63. Bhí alt 71 den Acht Cúirteanna Breithiúnais, 1924 mar chuid lárnach de chás *Ó Monacháin* lena bhforáiltear mar seo a leanas:

“71. — Sa mhéid gur féidir é agus gach ní a bhaineann leis an scéal d'áireamh, beidh ag an mBreitheamh den Chúirt Dúithche, a ceapfar do Dhúthaigh ina bhfuil líomatáiste ina bhfuil an Ghaedhlig in úsáid ghenerálta, oiread eolais ar an nGaedhlig agus chuirfadh ar a chumas déanamh in éamais conganta o fhear teangan agus fianaise á tabhairt sa teangain sin.”

Is léir ó na focail astu féin nach bhfuil an dualgas sin absalóideach; is dualgas é breitheamh a labhraíonn Gaeilge a shannadh do limistéar Gaeltachta “sa mhéid gur féidir é ” agus sin amháin. Dála an scéal, féadfar a thabhairt faoi deara freisin go mbaineann sé le Breitheamh Dúiche a shannadh do limistéar den sórt sin ar bhonn leanúnach agus nach ndeir sé aon rud maidir le sannadh breithimh d'éisteacht cáis áirithe in aon limistéar eile, rud arb í an tsaincheist í sa chás atá os mo chomhair.

64. Cúisíodh an gearánaí in dhá thacar éagsúla cionta atá contrártha don reachtaíocht pleanála. Tugadh os comhair na Cúirte Dúiche sa Bhun Beag é, limistéar atá laistigh de

Ghaeltacht Dhún na nGall. Ba í an Chomhairle Contae an t-ionchúisitheoir agus theastaigh ón gComhairle a cuidse den chás a sheoladh i mBéarla, agus theastaigh ón Uasal Ó Monacháin a chuid siúd den chás a sheoladh i nGaeilge. Tháinig an chéad tacar imeachtaí coiriúla os comhair an Bhreithimh Dúiche Patrick Keenan Johnson, a bhí sannta go sealadach don Dúiche. Thug an tUasal Ó Monacháin le fios gur theastaigh uaidh go mbeadh breitheamh aige a d'fhéadfadh a fhianaise a thuiscint gan cúnamh ó ateangaire. Cé go raibh an Ghaeilge in úsáid go ginearálta i limistéar an Bhuin Bhig, líomhnaíodh nach raibh dóthain eolais ag an mBreitheamh Dúiche Johnson ar an teanga a chuirfeadh ar a chumas fáil réidh le cabhair ó ateangaire nuair a bhí fianaise á tabhairt. Diúltaíodh dá iarratas, agus dhiúltaigh an breitheamh cás a chur faoi bhráid na hArd-Chúirte i dtaobh ar mhainnigh an Stát i dtaca lena dhualgas de bhun alt 71 den Acht Cúirteanna Breithiúnais 1924. Dhiúltaigh an gearánaí a bheith rannpháirteach a thuilleadh agus ciontaíodh é agus cuireadh i bpríosún é ina dhiaidh sin toisc nár íoc sé an fhíneáil.

65. Tharla an rud céanna, a bheag nó a mhór, nuair a ionchúisíodh an dara tacar imeachtaí coiriúla os comhair an Bhreithimh Dúiche Michael Larkin (an breitheamh a shannadh don Dúiche) agus arís ciontaíodh an gearánaí agus cuireadh pianbhreith air. Thug an gearánaí imeachtaí iomlánacha ar aghaidh ansin ag lorg faoisimh éagsúla bunaithe ar éileamh gur sháraigh na himeachtaí iomchuí a chearta dlíthiúla agus bunreachtúla sa mhéid nár triailleadh é de réir dlí. Scaoileadh amach ar bannaí é go dtí go mbeadh thoradh ar na himeachtaí. Ba mhórchuid dá chás é gur mhainnigh an Stát i dtaca lena chuid oibleagáidí de bhun alt 71 den Acht Cúirteanna Breithiúnais 1924. Níor éirigh leis san Ard-Chúirt ná sa Chúirt Uachtarach.

Cén bonn a bhí leis an mbreith?

66. Taifeadann an ceannteideal conclúid na Cúirte Uachtaraí sna téarmaí seo a leanas: cé go raibh an gearánaí i dteideal a chuid féin den chás a chur ar aghaidh i nGaeilge, níor shín sé fad le ceart faoi alt 71 *nó faoi aon fhoinse dlí eile* chun iallach a chur ar Bhreitheamh Dúiche *an cás ar fad* a éisteacht i nGaeilge (an bhéim (cló iodálach) curtha leis) má tá finné nó aon duine eile sa chás nach dtuigeann an Ghaeilge, toisc go mbeadh sé sin contrártha don cheartas nádúrtha. I mo thuairimse is achoimre chothrom é sin ar an méid a cinneadh, ach láithreach is féidir a fheiceáil go bhfuil roinnt gnéithe ann a chuirfeadh mearbhall ar dhuine. Is é an chéad phointe ná gur cosúil go bhfuil an chonclúid dícheangailte beagán ón méid a bhí á lorg ag an ngearánaí. Mar a luadh thuas, ní raibh an gearánaí ag iarraidh an cás iomlán a bheith á éisteacht i nGaeilge; ní raibh á iarraidh aige ach (a) go ndéanfaidh sé a fhianaise agus a aighneachtaí féin a chur ar aghaidh i nGaeilge, agus (b) go mbeadh breitheamh aige a thuigfeadh an chuid Ghaeilge seo den chás gan gá a bheith aige le hateangaire. I bhfocail eile, bhí breitheamh dátheangach á lorg aige (mar nach bhfuil aon cheist ann faoi bhreitheamh a labhraíonn Gaeilge a bheith ann nach labhraíonn Béarla freisin). Ní raibh an gearánaí ag iarraidh ar an taobh eile a dtaobh siúd den chás a sheoladh i nGaeilge, ná go ndéanfaí an cás a sheoladh gan ateangaire. Níor theastaigh ón ngearánaí ach go mbeadh breitheamh dátheangach ann a thuigfeadh cuid an ghearánaí den chás a bhí á sheoladh i nGaeilge gan gá a bheith le hateangaire; ach dhiúltaigh an Chúirt Uachtarach an faoiseamh a lorgaíodh a thabhairt ar an mbonn nach bhféadfadh sé iallach a chur ar an gCúirt *an triail iomlán* a sheoladh i nGaeilge. Rud eile le

tabhairt faoi deara ná gur tugadh an cás chun cúirte ar bhonn na hoibleagáide reachtúla in alt 71 d'Acht 1924, ach gur cuireadh conclúid na Cúirte in iúl i dtéarmaí i bhfad níos leithne. Is gá, dá bhrí sin, breathnú níos dlúithe ar na breithiúnais aonair a tugadh sa chás chun a fháil amach conas a thángthas ar an gconclúid agus cad iad na himpleachtaí atá ann maidir leis an gcás atá os mo chomhair.

67. Chuir Ó hInnse B. béim ar an bhfóras nach raibh an dualgas reachtúil atá in alt 71 d'Acht 1924 absalóideach agus lean sé ar aghaidh á rá:

“Is bun-phrionsabal dlí-cuid den cheartas aiceanta nach cead a chur ar leataobh-nach bhfuil sé cóir ná dlisteanach cás a éisteacht i dteanga ar bith (fiú amháin i nGaeilge, an teanga náisiúnta) gan seans a thabhairt do dhaoine nach bhfuil an teanga sin acu agus a bhfuil dlúth-bhaint acu-mar pháirtithe, mar fhinnéithe, mar dhlíodóirí-leis an gcás, iomlán an cháis a thuiscint. I gcás den tsórt sin, cé go bhfuil cead ag finné ar bith a chuid fianaise féin a thabhairt ina theanga dhúchais, ní féidir údarás a fháil ó alt 71 ná aon fhoráil dlí eile le iachall a chur ar an mBreitheamh an cás a éisteacht gan cabhair a fháil ó ateangaire chun tuiscint na fianaise sin a thabhairt do na daoine gur gá an tuiscint sin a bheith acu.”

Is cosúil go bhfuil an sliocht seo ag dul ar aghaidh ar an mbonn tuisceana go raibh an gearánaí ag iarraidh go ndéanfaí an cás ar fad a éisteacht i nGaeilge, rud a bheadh éagórach don fhreasúra a labhraíonn Béarla.

68. Lean Ó hInnse B. ar aghaidh:

“Féach céard a tharla sa chás seo. Tar éis don aturnae ar son na Comhairle Contae an cás a oscailt as Béarla, thug an chéad fhinné a chuid fianaise as Gaeilge agus d'aistrigh an t-ateangaire go Béarla í. Ach an dara finné, thug sé a chuid fianaise as Béarla toise nach raibh Gaeilge aige. Ón tpeinte sin amach, ainneoin alt 717 agus fiú amháin damba rud é go raibh oiread Gaeilge ag an mBreitheamh agus a chuirfeadh ar a chumas na finnéithe i nGaeilge a thuiseint go cruinn gen cabhair a fháil ó ateangaire, bheadh dualgas air an cás a chur ar siúl ó thosach athuaire le hateangaire. Mura ndéanfadh sé amhlaidh, d'fhéadfadh an Chomhairle Chontae ordú a fháil san Ard-Chúirt a chuirfeadh a bhreith ar neamhní, dá mba rud é nach raibh an bhreith sin i bhfabhar an ghearánaí.”

Arís, cuireann sé sin beagán mearbhall orm toisc go bhfuil sé deacair a fheiceáil cá bhfuil an fhadhb dá mba rud é go raibh ateangaire ann d'fhinnéithe agus abhcóidí an ionchúisimh, agus go labhraíonn an breitheamh an dá theanga. Ní féidir ciall a bhaint as ach ar an tuiscint gur cheap Ó hInnse B. go raibh an gearánaí ag tathant go ndéanfaí an éisteacht a sheoladh go hiomlán trí Ghaeilge gan aon ateangaireacht a sholáthar ar chor ar bith.

69. Lean sé ar aghaidh á rá nach raibh “aon dlí nua” agus thagair sé d’*O’Foghludha v. McClean* [1934] IR 469, agus go háirithe do shliocht i mbreithiúnas Kennedy P.B. ina ndúirt sé nár cheart an teanga a úsáid mar “instrument of oppression”. Is féidir a

thabhairt faoi deara gur bhain *O'Foghludha* le doiciméid a sheirbheáil i nGaeilge (gan aistriúchán) ar pháirtí nár thuig an Ghaeilge. Dúirt sé: "Níl cead ag páirtí ná ag finne brath ar fhorálacha alt 71 le himeachtaí nó le breith a chur ar neamhní mura féidir a thaispeáint *nach ndéanfaí éagóir ar an dtaobh eile tríd an éisteacht a bheith i nGaeilge ar fad agus gan ateangaire* a úsáid le leagan Béarla den fhianaise a chur ar fáil dóibh siúd atá páirteach sa chás agus nach bhfuil dóthain Gaeilge acu." Léiríonn sé sin go hiomlán gurbh í an fhadhb a bhraith Ó hInnse B. ná triail trí mheán na Gaeilge go hiomlán gan ateangaire ar bith; ar ndóigh, dá mbeadh cúrsaí amhlaidh chuirfí an t-ionchúiseamh, ar cainteoirí Béarla iad, faoi mhíbhuntáiste.

70. Lean Ó hInnse B. ar aghaidh:

"Deir abhcóide an ghearánaí nár theastaigh ón ngearánaí ach go bhfaigheadh sé éisteacht sa Chúirt Dúiche faoi alt 71 ó Bhreitheamh a mbeadh tuiscint chruinn aige ar an Ghaeilge a labhartar sa Bhun Beag agus sa Cheantar máguaird ionas nach mbeadh gá le ateangaire. Tá cásanna ann ina mbeadh an ceart sin ag gearánaí, ach ní feidir an cás seo a áireamh ina measc. Tá ceart i geónaí ag gearánaí nó ag finné ar bith a chuid fianaise féin a thabhairt as Gaeilge, ach níl cead ag gearánaí, faoi alt 71 ná faoi aon fhoráil dlí eile, iallach a chur ar an mBreitheamh an cás ar fad a éisteacht as Gaeilge má tá finné nó duine ar bith eile atá páirteach sa chás nach dtuigeann Gaeilge. Dá ndéanfadh an Breigheamh amhlaidh, éisteacht aimhréireach leis an mBunreacht a bheadh ann, toise í bheith contrártha don cheartas aiceanta, gan trácht ar í bheith de bhun mhí-thuiscint ar an mbrí cheart a bhaineann le halt 71."

Arís eile, is léir an toimhde nach mbeadh aon ateangaireacht ar chor ar bith sa seomra cúirte. Mar sin féin, ní riachtanas loighciúil é sin; féadann breitheamh dátheangach agus ateangaire araon a bheith ann a dhéanfaidh an fhianaise agus na haighneachtaí Gaeilge a aistriú go Béarla do lucht an ionchúisimh ar Cainteoirí Béarla iad.

71. D'aontaigh Ó Gríofa B. le Ó hInnse B. agus, arís, chuir sé tús leis an bplé trí bhéim a leagan ar an bhfóras nach raibh an dualgas a fhorchuirtear le halt 71 d'Acht 1924 absalóideach. Dúirt sé mar a leanas:

"Feictear domsa gurb é ceann de na h-éifeachtaí an Ailt, agus é srianta mar sin, in aon chás ar leith, go gcaithfear na cúinsí go léir a bhaineann leis an scéal a thabhairt san áireamh agus é faoi mheas cioca an féidir nó nach féidir le Breitheamh Dúice déanamh in éamais cúnaimh ó fhear teanga agus cás áéisteacht aige, agus feictear dom gur féidir le Breitheamh déanamh in éamais cúnaimh ó fhear teanga sa chás amháin ina dtugtar an fhianaise go léir sa Ghaeilge, agus nuair a riartar an cás ina iomláine tré Ghaeilge. Níl ceist ar bith ach gurb é dualgas príomhúil breithimh ar bith, agus cás áéisteacht aige, cothrom na Féinne a thabhairt do na páirtithe. Ní féidir leis é sin a dhéanamh mura riartar an cás i gcaoi agus i dteanga gur féidir leis na páirtithe agus a gcuid finnéithe a thuiscint.

Ag éisteacht chúisiú an ghearánaí os comhair an Ehreithimh Dúiche Keenan Johnson, dúirt an gearánaí gur mhian leis go gcuirfeadh an Chomhairle Chontae an cás sa Ghaeilge. Ea mhian le aturnae na Comhairle Chontae an cás a oscailt agus a phlé i mBéarla. Bhí ceart aige é sin a dhéanamh, agus dúirt an Breitheamh go n-éisteódh sé an cás le fear teanga. Thug an chéad fhinné a chuid fianaise as Gaeilge. Dúirt an dara finné nach raibh an Ghaeilge aige, agus thug sé a chuid fianaise as Béarla. De bhrí gur mhian leis an aturnae an cás a oscailt agus a phlé i mBéarla agus nach raibh an Ghaeilge ag an dara finné, ní bheadh an ceart ag an mPreitheamh an cás a éisteacht in éisamais cúnamh ó fhear teanga. Bhí an ceart ag an ngearánaí a chuid fianaise a thabhairt as Gaeilge, ach ní raibh cead ná ceart aige a éileamh go bhléifí nó go gcuirfí an cás go léir sa Ghaeilge, nuair ba mhian leis an aturnae an cás a phlé i mBéarla agus nuair nach raibh an Ghaeilge ag finné amháin acu."

Dá bhrí sin, is cosúil go ndeachaigh Ó Gríofa B. ar aghaidh freisin ar an toimhde go raibh an gearánaí ag iarraidh iallach a chur ar an gcúirt an triail a sheoladh go hiomlán trí Ghaeilge, gan aon ateangaire a bheith i láthair chun cúnamh a thabhairt don ionchúiseamh.

72. Tá idirdhealú le déanamh idir breithiúnas Breathnach B. agus breithiúnais Ó hInnse and Ó Gríofa BB. sa mhéid gur chonclúidigh sé gur sáraíodh Acht 1924. Dúirt sé go raibh "cúig bhliain déag ann chun duine oiriúnach a fháil" agus nach raibh "aon fhianaise ann chun a thaispeáint nár bhféidir breitheamh oiriúnach a cheapadh do'n dúiche i gceist". Mar sin féin, lean sé ar aghaidh ansin leis an gceist seo a leanas a chur: "Ach an mbaineann sin le dlínse an Breitheamh Larkin?" agus freagra diúltach a thug sé ar an gceist. Dúirt sé nach raibh amhras ann faoi bhailíocht cheapachán an bhreithimh cé nárbh é "an duine b'a shásúil a bheith ann ar [data na trialach] de bhrí ná raibh go leor Gaeilge aige chun Alt 71 den Acht de 1924 do chomhlíonadh. Ní seasann bailíocht an cheapacháin ar aon eolas teangain.... ". Lean sé ar aghaidh á rá: "... gur soiléir go bheadh sarú cirt aiceanta in aon chúis ná raibh an fhianaise tuighthe *ag an mbreitheamh nó ag na páirtithe* sa mhéid a bhí teanga i gceist. Ach nuair a bhíonn fear teangan éifeachtúil i láthair chun a bhfianaise d'aistriú do chách níl aon easpa cirt aiceanta" (an bhéim curtha leis). Féadfar suntas a dhéanamh don tagairt do cheartas aiceanta agus do na páirtithe (agus an breitheamh) gan an fhianaise a thuiscint. Chonclúidigh sé: "Is é mo thuairim gur gtheip ar an nGearánaí aon easpa dlínse a shuíomh agus nach bhfuil aon chert aige ordú i bhfoirm certiorari nó i bhfoirm mandamus, mar a iarrann sé, a fháil i gcoinne na mbreithiún i gceist nó aon duine eile.". Maidir leis an Rialtas, "cé gur theip ortha a ndualgais reachtúla a chomhlíonadh ar an 11ú Bealtaine 1976 mar dúras cheana ní doigh liom gur ceart aon ordú de'n tsórt sin a dhéanamh. Ní bheadh aon toradh as mar tá an cás thart agus tá críoch leis na cúrsaí a bhain leis an gcás."
73. Chun críocha láithreacha, cuirim na barúlacha seo a leanas ar aghaidh faoi chás Ó Monacháin:

- (i) Dhírih an cás go príomha ar cé acu a sáraíodh alt 71 d'Acht 1924, agus ní Airteagal 8 den Bhunreacht.
  - (ii) Cé go raibh an cheist a chuir an gearánaí i láthair na cúirte an-chosúil leis an gceist a tháinig chun cinn sa chás áirithe seo (is í an cheist sin - "An bhfuil mé i dteideal breitheamh dátheangach a bheith agam a thuigfidh mo chuidse den chás atá i nGaeilge gan aon ghá le hateangaire?", is cosúil gur sholáthair an Chúirt Uachtarach an freagra ar cheist sách difriúil (is í an cheist sin - "An bhfuil mé i dteideal iallach a chur ar an gcúirt éisteacht a sheoladh go hiomlán trí Ghaeilge, ina bhfuil breitheamh a labhraíonn Gaeilge agus gan aon ateangaire ann agus nach dtuigfeadh an t-ionchúiseamh aon cheann de na codanna Gaeilge?"))
  - (iii) Tar éis iarraidh an ghearánaí a athdhréachtadh mar cheann le haghaidh éisteacht go hiomlán trí mheán na Gaeilge (agus thairis sin gan ateangaire ar bith), is cosúil gur socraíodh an cás ansin ar bhonn saincheist 'ceartais aiceanta' seachas saincheist maidir le cearta teanga i.e., go mbeadh sé éagórach ar lucht an ionchúisimh go gcaithfidís déileáil le cás i nGaeilge (gan ateangaire).
  - (iv) Is cosúil nár breithníodh an argóint faoi chomhionannas ach amháin i gcomhthéacs toimhde go gcaithfeadh an triail a bheith á seoladh go hiomlán trí Ghaeilge nó go hiomlán trí Béarla. Is é an tátal a nglactar leis ansin gur triail i mBéarla amháin a bheadh cothrom, is dócha ar an toimhde, nach luaitear, go dtuigeann gach duine an Béarla.
74. I gcodarsnacht leis sin, cuireann argóint an ghearánaí sa chás seo na gnéithe seo a leanas i láthair: (i) tá sé bunaithe go daingean ar Airteagal 8 den Bhunreacht agus ar chearta teanga seachas ar shaincheisteanna próise cuí; (ii) níl baint ar bith aige le halt 71 d'Acht 1924; (iii) níl an t-iarratasóir ag iarraidh tabhairt ar an taobh eile glacadh le triail go hiomlán trí Ghaeilge ach go mbeadh breitheamh dátheangach i gceannas ar thriail dhátheangach; (iv) níl aon chúis nach bhféadfaí an chuid den chás atá i nGaeilge a aistriú do na habhcóidí agus do na finnétithe ionchúisimh a labhraíonn Béarla amháin; agus (v) cuireann an t-iarratasóir argóint chomhionannais chun cinn, is é sin, más rud é nach dtuigeann an breitheamh ach an chuid den chás atá i mBéarla ach go dteastaíonn ateangaire uaidh don chuid atá i nGaeilge, go gcuirfidh sé sin é (an cúisí) faoi mhíbhuntáiste i gcomparáid le lucht an ionchúisimh a labhraíonn Béarla. Tá argóint an chomhionannais dírithe ar an ngaol (teanga) idir an cúisí agus an breitheamh.
75. Tá drogall orm teacht ar chonclúidí atá contrártha le tuairimí a chuir comhaltaí ardchéimiúla na Cúirte Uachtaraí in iúl agus, ar ndóigh, níl mé i dteideal é sin a dhéanamh in aon chor má tá an cás ina cheangal orm. Mar sin féin, táim den tuairim nach gcinneann an bhreith in *Ó Monacháin* na saincheisteanna a dúisíodh sa chás áirithe seo ar na cúiseanna sonracha a d'fhéach mé a leagan amach cheana féin. Luaigh mé gnéithe sainsiúla áirithe thuas; Ina theannta sin, ní mór an cás a chur san anailís in éineacht le ráitis na Cúirte Uachtaraí le déanaí ar an ngaol idir Airteagal 8 agus trialacha coiriúla. Ina leith sin, cuirim béim an-mhór ar na breithiúnais in *Ó Maicín*, a ndéanfaidh mé trácht orthu anois.

Ó Maicín v Éire

76. In *Ó Maicín v Éire* [2014] 4 IR 477, d'fhéach an t-iarratasóir - a bhí ag tabhairt aghaidh ar chúiseanna coiriúla - le ceart bunreachtúil ar ghiúiré a labhraíonn Gaeilge a dhearbhu in imthosca ina raibh naisc an-mhór ag an gcás le Gaeltacht na Gaillimhe. Diúltaíodh dá iarratas, ach sin amháin tar éis don Chúirt Uachtarach breithniú an-fhada a dhéanamh ar na saincheisteanna, lenar gineadh trí bhreithiúnas ar leithligh ó chomhaltaí an tromlaigh (Clarke, McMenamin agus Ó Néill BB.) agus breithiúnas easaontach ó Hardiman B. D'aontaigh O'Donnell B. le Clarke B. Ba é an bonn a bhí le breith an tromlaigh ná go gcaithfí aon cheart a d'fhéadfadh a bheith ag an iarratasóir faoi Airteagal 8 ar ghhlacthóir breithe a labhraíonn Gaeilge a chothromú i gcoinne an riachtanais bhunreachtúil go mbeadh giúiré ionadaíoch ann, agus tháinig sé ar an gconclúid sin nach bhféadfaí an ghné ionadaíoch sin a bhaint amach, ag an tráth seo, i bhfianaise na staitisticí a bhí os comhair na Cúirte in a léiríodh go hachomair líon na gcainteoirí Gaeilge sa limistéar geografach iomchuí.

77. Chun críocha láithreacha, dealraíonn sé domsa go bhfuil sé tábhachtach aird a thabhairt ar an bpointe bunúsach gur mheas an Chúirt go raibh cleachtadh cothromaíochta le déanamh. Dá mbeadh sé socraithe cheana féin ag an gCúirt Uachtarach in *Ó Monacháin* (dá dtagraítear roinnt uaireanta sna breithiúnais in *Ó Maicín*) nach raibh aon cheart de chineál ar bith ar ghhlacthóir breitheanna a labhraíonn Gaeilge, tá sé deacair a fheiceáil cén fáth a mbeadh sé riachtanach don Chúirt Uachtarach rud ar bith a 'chothromú' i gcoinne an riachtanais bhunreachtúil nach mór do ghiúiré a bheith ionadaíoch. Go simplí, ní bheadh aon cheart ná dualgas ann le cur sa mheá i gcoinne an riachtanais bhunreachtúil nach mór do ghiúiré a bheith ionadaíoch. Ach, de mhalairt air sin, mheas an Chúirt Uachtarach go soiléir go raibh rud éigin ag eascairt as Airteagal 8 maidir le hinniúlachtaí teanga an ghlacthóra breithe, a bhí le cur sa mheá thar ceann an iarratasóra, ainneoin go mba mhó ná an "rud éigin" sin an riachtanas iomaíoch go mbeadh giúiré ionadaíoch ann. Toisc nach bhfuil aon riachtanas iomaíoch den chineál sin ann sa chás áirithe seo, is gá staidéar a dhéanamh ar na breithiúnais in *Ó Maicín* chun a fháil amach an féidir an 'rud éigin' sin a shainiú agus a shainiú ar bhealach níos cruinne.

78. Dúirt Clarke B. (mar a bhí an tráth sin) ina bhreithiúnas gur ghá "anailís ní amháin ar chearta na ndaoine siúd ar mian leo a ngnóthaí a stiúradh i nGaeilge, ach ar chearta teanga na ndaoine siúd ar mian leo Béarla a úsáid chomh maith agus, más cuí, leasanna iomaíocha nó oibleagáid bhunreachtúil ar bith a thiocthadh chun cinn" (alt 239). As na trí bhreithiúnas ag an tromlach, ba chosúil gur chuir sé oibleagáid bhunreachtúil an Stáit faoi Airteagal 8 ar an gcéim is ísle, amhail is gur dualgas éigin a bhí ann ar thaobh an Stáit chun 'spreagadh de chineál éigin thabhairt' don Ghaeilge. Chuir McMenamin B. ar chéim beagán níos airde i, á rá:

"Sílim go bhfuil níos mó i ndualgas an Stáit ná spreagadh an stádais mar an teanga náisiúnta a lorg. Faoi réir léirmhínthe chomhchuí le forálacha ar bith eile den Bhunrecht, ní mór é a spreagadh ar gach bealach praiticiúil; gan aon bhacainn a chur ar dhuine ar mian leis a idirghníomhaíochtaí leis an Stát a stiúradh i nGaeilge." (alt 296)

79. Is cosúil gur chuir Ó Néill B. í ar an leibhéal is airde, agus é ag tacú le caighdeán 'indéantachta'. Dhearbhaigh sé:

"Ní fhéadfadh sé nach mbeadh i gconstaicí a thabharfadh údar don Stát gan foráil a dhéanamh i leith úsáid na Gaeilge ach neamhphraiticiúlachtaí go díreach. Ní bheadh rogha a dhéanfadh an Stát foráil i leith úsáid na Gaeilge a shiarchoinneáil ar fhorais deacracht riaracháin nó neamhphraiticiúlachta dóthanach agus bheadh sé ina shárú ar oibleagáid an Stáit faoi Airteagal 8 den Bhunreacht agus dá réir sin bheadh an baol ann go saródh sé cearta an tsaoránaigh a roghnaíonn an Ghaeilge a úsáid ina ghnóthaí nó ina gnóthaí leis an Stát. Is í mo thuairim gurb é caighdeán neamhfhéidearthachta a bheadh sa chaighdeán nó an tástáil a chuirfí i bhfeidhm sa chás go bhféachann an Stát le foráil i leith úsáid na Gaeilge a sheachaint, nó i bhfocail eile *go mbeadh sé dodhéanta, ag cur na gcúinsí faoi leith san áireamh, foráil a dhéanamh i leith úsáid na Gaeilge arna lorg ag saoránach.*" (alt 343)

80. Is díol spéise é gur fhág Clarke B. an cheist maidir lena mhéid a d'fhéadfadh an Stát, i gcás seachas ceann a bhaineann le triail ghiúiré, acmhainní nó riachtanas a tharraingt anuas mar chúis le gníomh áirithe a dhéanamh, á rá:

"Tá sé tábhachtach a thabhairt faoi deara nach mbaineann an cás seo le breathnú ar argóint a cuireadh ar aghaidh thar ceann an Stáit go mbeadh éileamh díreireach ar acmhainní an Stáit i gceist le leibhéal faoi leith tiomantais don Ghaeilge. Bheadh gá i gcás den sórt sin, an caighdeán beacht lena mbeadh gá argóint den sórt sin a thomhas ina choinne a chinneadh go beacht. Dá bhrí sin, d'fhágfainn go cás ina dtiocfaidh an cheist chun cinn go sonrach an cheist ar cheart nó nár cheart breithiúnas a thabhairt maidir le coimhlint idir cearta na Gaeilge, ar thaobh amháin, agus leithdháileadh acmhainní náisiúnta ganna an Stáit, ar an taobh eile, le caighdeán réasúntachta, praiticiúlachta, nó, mar atá léirithe ag Ó Néill B. ina bhreithiúnas sa chás seo, caighdeán féidearthachta." (alt 241)

81. Is díol spéise freisin é a mheabhrú gur chosúil gur ghlac MacMenamin B. leis maidir leis an mbreitheamh trialach a sheolann triail le giúiré, go dtuigfeadh sé féin nó sí féin an Ghaeilge. Tá an tagairt iomchuí ina leith sin leagtha amach cheana féin (alt 75).
82. Is léir go dtéann tuairimí Hardiman B., a d'easaontaigh i gcás *Ó Maicín*, níos faide fós ná tuairimí an tromlaigh, agus is cinnte go dtacódh loighic a sheasaimh le cás an iarratasóra sna himeachtaí láithreacha toisc go bhfuil fórsa níos mó fós ag a chuid tuairimí i gcás toisc nach bhfuil aon riachtanas bunreachtúil iomaíoch ann a chuireann bac ar ghlacthóir breithe a bhfuil Gaeilge aige a sholáthar.
83. Feictear domsa gurb é tábhacht fhoriomlán na mbreithiúnas tromlaigh i gcás *Ó Maicín* ná gurb é an t-aon chúis nach raibh an t-iarratasóir i dteideal giúiré a labhraíonn Gaeilge a bheith aige ná go raibh sé dodhéanta an toradh sin a bhaint amach agus ag an am céanna an ceanglas bunreachtúil go mbeadh giúiré atá ionadaíoch ann a urramú. Tugann sé sin le fios, murach an chonstaic sin, go gcinnfí go raibh an t-iarratasóir i dteideal comhlacht glactha breithe a bheith aige a thuig a chuid fianaise gan aon ghá le

haistriúchán. Dá bhrí sin, is cosúil go bhfuil toimhde neamhluaite i mbreithiúnais an tromlaigh go dtacaíonn Airteagal 8 le ceart de chineál éigin a bheith ann ar ghlacthóir breithe a labhraíonn Gaeilge, ainneoin gur mó an tábhacht sa chás áirithe sin a bhain leis an ngá go mbeadh giúiré ionadaíoch ann. Sa chás áirithe seo, nuair is comhthéacs é ina bhfuil glacthóir breithe gairmiúil amháin, i.e. Breitheamh Dúiche, ní ann ar chor ar bith don chonstaic a eascraíonn as an riachtanas bunreachtúil iomaíoch. Feictear domsa, mar sin, go dtugann an cás tacaíocht chumhachtach intuigthe d'aighneacht an iarratasóra sa chás áirithe seo.

DPP v. Billings

84. Sula dtiocfaidh mé ar mo chonclúidí, stopaim chun tagairt don bhreith le déanaí in *DPP v. Billings* [2019] IECA 149 a tháinig chun cinn mar achomharc ó chiontú ag an gCúirt Choiriúil Speisialta. Ní bhaineann na pointí sonracha a tarraingíodh anuas san achomharc (ar cheart an *Explosive Substances Act 1883* a bheith aistrithe go Gaeilge, agus an raibh an cheart ag an achomharcóir ar thras-scríbhinn a fháil i nGaeilge) go díreach leis an tsaincheist shonrach atá os mo chomhair. Maidir leis an bpointe sonracha a dúisíodh sna himeachtaí láithreacha, ní cosúil gur dúisíodh é agus, go deimhin, taifeadann an Chúirt Achomhairc babhtáil tuairimí ag tús thriail an Uasail Billings as a ndealraíonn sé gur ghlac abhcóide an achomharcóra leis, gan aon agóid, go ndéanfaí na codanna Gaeilge den chás a aistriú. Thug an Chúirt Achomhairc roinnt tuairimí *obiter*, áfach faoi sheoladh na trialach a bhféadfaí a mheas fúthu go raibh siad contrártha d'argóintí an iarratasóra sa chás áirithe seo sa mhéid gur cosúil go dtugann siad le fios, maidir le glacthóir breithe a bhfuil Gaeilge aige a sholáthar, gur rud é a bhféadfadh an Stát iarracht a dhéanamh ina leith mar ábhar cúirtéise nó cleachtaidh amháin, agus gur modh sásúil an ateangaireacht nó an t-aistriúchán chun déileáil leis an gcuid Ghaeilge den chás. Rinneadh tagairt freisin do na gnéithe praiticiúla a bhaineann le breithiúna a labhraíonn Gaeilge a aimsiú le haghaidh cineálacha éagsúla cásanna. Mar sin féin, ní dóigh liom go bhfuil rud ar bith sa bhreithiúnas a cheanglaíonn orm glacadh le léirmhíniú ar leith ar Airteagal 8 maidir leis na saincheisteanna sin agus is cosúil gur cuireadh na tuairimí ar aghaidh gan aon argóint a bheith dírithe ar an tsaincheist atá os mo chomhair, ná aon bhreithniú mionsonraithe ar na breithiúnais in *Ó Maicín*.

Conclúidí

85. Ar na cúiseanna atá leagtha amach thuas, is é mo thuairim nár tugadh breith chinntitheach roimhe seo ar an tsaincheist a thagann chun cinn sa chás áirithe seo agus gur *res integra* í i ndáiríre. Mar achoimre, is í an cheist ná an ngineann Airteagal 8 den Bhunrecht, a thugann stádas chéadteanga oifigiúil an Stáit don Ghaeilge, aon dualgas ar an Stát Breitheamh Dúiche dátheangach a sholáthar chun cás a thriail nuair is mian leis an gcúisí a chuid den chás a chur i láthair trí Ghaeilge; agus má ghineann amhlaidh, céard é méid nó scóip an dualgais. Dealraíonn sé gur glacadh leis i mórán cásanna go gcomhlíonann nó go n-ídíonn sé aon oibleagáidí bunreachtúla a leagtar ar an Stát le hAirteagal 8 má cheapann an Stát ateangaire. Mar sin féin, feictear domsa go raibh sé i gceist ag an gCúirt Uachtarach in *Ó Maicín* go mbeadh rud éigin níos mó na sin san áireamh le hAirteagal 8. Bhreathnaigh an Chúirt ar an gceist i dtaobh glacthóir breithe a labhraíonn Gaeilge i gcás coiriúil mar rud nár cheart a dhíláithriú ach amháin *más gá sin*.

Tháinig an riachtanas agus an díláithriú sin chun cinn in *Ó Maicín* mar gheall ar an riachtanas bunreachtúil giúiré ionadaíoch a bheith ann, mar aon leis an gcaoi a bhfuil sé dodhéanta go praiticiúil (faoi láthair) giúiré a labhraíonn Gaeilge agus atá ionadaíoch a dhóthain a fháil. Sa chás áirithe seo, níl aon riachtanas bunreachtúil iomaíoch ann. Dá bhrí sin, ní mór go mbeadh dualgas éigin ar an Stát iarracht éigin a dhéanamh ar a laghad chun breitheamh dátheangach a shannadh.

86. Is é mo thuairim maidir le seasamh an Stáit os mo chomhair gur thacaigh sé le léirmhíniú ró-absalóideach ar fad ar Airteagal 8 sa mhéid gur aighníodh nach ngineann Airteagal 8 oibleagáid ná dualgas ar bith ar an Stát - fiú amháin ar an leibhéal is lú- iniúchadh a dhéanamh féachaint an bhféadfaí breitheamh dátheangach a shannadh i gcás dá leithéid. Feictear domsa go bhfuil a leithéid de mholadh ag teacht salach ar an mbreith cheannródaíoch a thug Kennedy P.B. in *O'Foghludha v. McClean* [1934] IR 469 nuair a dúirt sé, agus é ag caint faoin seasamh comhionann a bhí aici i mBunreacht Shaorstát Éireann, go raibh an Stát "faoi cheangal gach rud a dhéanamh laistigh dá réimse gníomhaíochta" chun tacú leis an nGaeilge. Is é riaradh an cheartais an comhthéacs anseo; sannadh Breithiúna Dúiche an réimse gníomhaíochta atá i gceist. Is cosúil freisin go bhfuil seasamh an Stáit ag teacht salach ar chur chuige na Cúirte Uachtaraí in *Ó Maicín*, áit ar ghlac an Chúirt go dáiríre le mian an iarratasóra giúiré a labhraíonn Gaeilge a bheith aige agus gur dhiúltaigh sí an t-iarratas ar an mbonn sin amháin nach *bhféadfaí* é a dhéanamh. Dealraíonn sé dom go bhfuil sé contrártha do spiorad iomlán Airteagal 8 mar aon leis an dlí-eolaíocht air diúltú don iarratas ar Bhreitheamh Dúiche dátheangach díreach toisc gur labhair an t-iarratasóir Béarla agus sin amháin, mar a tharla sa chás áirithe seo. Is leor an tátal seo chun mé a threorú i dtreo an faoiseamh *certiorari* atá á lorg ag an iarratasóir sa chás seo a dheonú.
87. Tá an cheist maidir leis an dearbhú cuí atá le deonú beagán difriúil. Má tá an ceart agam i dtaca le teacht ar an gconclúid go leagann Airteagal 8 leibhéal éigin oibleagáide ar an Stát, ní mór gurb é méid nó scóip na hoibleagáide sin an chéad cheist eile. D'fhéadfaí é a chur in iúl ar bhealaí éagsúla, ag léiriú leibhéil éagsúla oibleagáide; amhail dualgas absalóideach (cé gur dóigh liom nach dócha é sin), nó dualgas "iarrachtaí réasúnacha" a dhéanamh chun breitheamh dátheangach a sholáthar, nó dualgas chun breitheamh dátheangach a chur ar fáil mura bhfuil sé "dodhéanta" nó "gan a bheith indéanta" déanamh amhlaidh. Tá macalla sa tástáil deiridh ar an gceann a chuir Ó Néill B. in iúl in *Ó Maicín v. An Taoiseach* [2014] 4 IR 477 agus is cosúil freisin go bhfuil sé ag réiteach le léirmhíniú na ráthaíochta a chuir Kennedy P.B. in iúl in *O'Foghludha v. McClean* [1934] IR 469. Mar sin féin, ba chosúil go raibh tástáil lenar bhain dualgas níos ísle i gceist ag roinnt de na breithiúna eile in *Ó Maicín*. Ní fheictear domsa go bhfuil sé riachtanach breith a thabhairt ar an gcaighdeán beacht ach is féidir a rá nach bhfuil sé níos ísle ná dualgas breitheamh dátheangach a shannadh a mhéid is indéanta nó iarrachtaí réasúnacha a dhéanamh chun breitheamh dátheangach a shannadh nuair a bhíonn sé sin á iarraidh ag cúisí ar mian leis a thaobh féin den chás a sheoladh i nGaeilge. Dá réir sin, cé go bhfuilim sásta argóint bhreise a éisteacht maidir leis an dearbhú beacht atá le deonú, tá claonadh agam dearbhú a dheonú go bhfuil dualgas ar an gcéad fhreagróir iarrachtaí réasúnacha a

dhéanamh chun Breitheamh Dúiche dátheangach (Gaeilge-Béarla) a shannadh do triail choiriúil an iarratasóra sa Chúirt Dúiche atá le tarlú go luath.

Na hiarmhairtí praiticiúla

88. Cad iad na hiarmhairtí praiticiúla a bhaineann le hAirteagal 8 a léirmhíniú chun ceart den chineál a bhfuil cur síos air anseo a aimsiú? Tá sé tábhachtach a thabhairt faoi deara nach ndearna an Stát, sna himeachtaí os mo chomhair, aon fhianaise a thabhairt ar aird faoi acmhainní ná faoi chonstaicí nó deacrachtaí praiticiúla. D'áitigh an Stát go simplí nach raibh aon cheart bunreachtúil ag an iarratasóir den chineál a moladh agus mar sin, nár tháinig an cheist maidir lena chur sa mheá i gcoinne aon argóint i dtaca le hacmhainn nó praiticiúlacht chun cinn. Agus an líon beag bídeach cásanna inar iarradh ateangairí Gaeilge i gcásanna cúirte le blianta beaga anuas (atá leagtha amach níos luaithe sa bhreithiúnas seo) á chur san áireamh, agus á chur san áireamh gurbh é an gnáthchleachtas breitheamh dátheangach a aimsiú sna cásanna sin go dtí seo, tá sé deacair a fheiceáil go mbeadh aon fhadhbanna praiticiúla suntasacha ann - ach go simplí, níor dúisíodh an cineál sin argóna os mo chomhair, cé go bhféadfaí í a dhúiseacht i gcás eile.

Trácht deiridh: muintir na hÉireann agus Airteagal 8 den Bhunreacht

89. Ba mhaith liom béim a leagan air go bhfuil an conclúid ar tháinig mé uirthi bunaithe ar théacs Airteagal 8 den Bhunreacht féin agus ar an bhforléiriú atá tugtha ag na cúirteanna air i mbreitheanna roimhe seo. Roghnaigh muintir na hÉireann ní hamháin an Ghaeilge a ainmniú mar chéadteanga oifigiúil an Stáit, ach an stádas sin a choinneáil ó 1937 i leith ainneoin go bhfuil foráil bhunreachtúil shainráite ann chun an seasamh in Airteagal 8.3 a athrú, rud a cheadódh, mar shampla, don Oireachtas an Béarla a ainmniú mar theanga na gcúirteanna. Sna himthosca sin, dealraíonn sé domsa gur conclúid mheasartha é a chinneadh, maidir le duine ar mian leis glacadh le hAirteagal 8 mar atá sé agus a cheart bunreachtúil a fheidhmiú chun a chuid féin den chás a sheoladh i nGaeilge, go gcaithfidh, ar a laghad, mar chomhpháirt den cheart sin, ceart de chineál éigin a bheith aige go ndéanfadh an Stát breithniú dáiríre ar Bhreitheamh Dúiche dátheangach a shannadh chun a chás a éisteacht. Go simplí is é atá i gceist anseo an rud a rinneadh go minic san am atá thart a dhéanamh, eadhon, go gcuireann duine éigin glao teileafóin nó go seolann sé ríomhphost chun a fháil amach an bhféadfaidh breitheamh dátheangach an cás a ghlacadh. Ní fheicim gur dualgas trom é sin toisc nach mbeadh ag teastáil ach céimeanna réasúnta nó praiticiúla a ghlacadh. Ach má cheapann muintir na hÉireann go bhfuil sé míphraiticiúil nó neamh-inmhianaithe go n-aithneofaí fiú amháin an ceart teoranta sin mar gheall ar na réaltachtaí praiticiúla i dtaca le líofacht teanga i measc na mbreithiúna, ceadaítear idirghabháil reachtach chuig le hAirteagal 8.3. Is fearr a oireann breithniú ginearálta ar na saincheisteanna praiticiúla agus polaitiúla a bhaineann le húsáid na Gaeilge sa chóras dlí d'fheidhmeanna bhraintí Feidhmiúcháin agus Reachtach an Rialtais. Idir an dá linn, agus fad a leanann Airteagal 8 den Ghaeilge a choinneáil sa seasamh oifigiúil atá aici mar chéadteanga oifigiúil an Stáit, (lena n-áirítear riaradh an cheartais), dealraíonn sé domsa gur chóir do na cúirteanna í a fhorléiriú ar bhealach lena dtugtar éifeacht dhearfach phraiticiúil do cheart dlíthí an Ghaeilge a úsáid ina chás Cúirte Dúiche seachas ar bhealach íostach spárálach.